

Vergaderjaar 2026–2027

37 020 K

**Vaststelling van de begrotingsstaat van het
Defensiematerieelbegrotingsfonds (K) voor het jaar 2027**

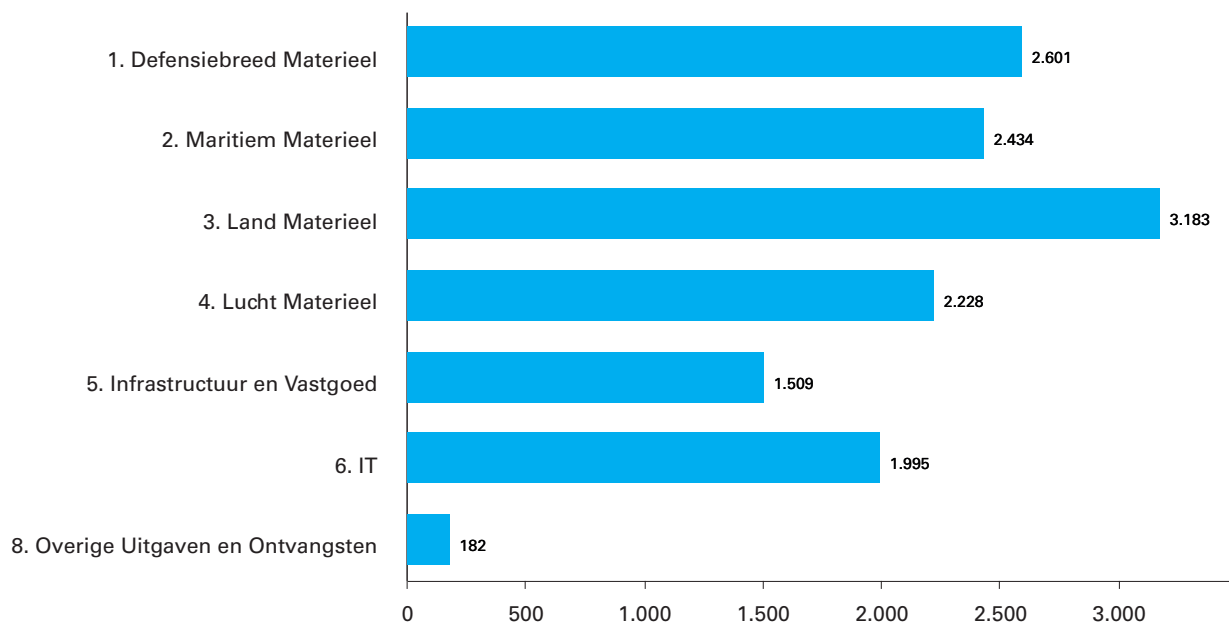
Nr. 2

MEMORIE VAN TOELICHTING**INHOUDSOPGAVE**

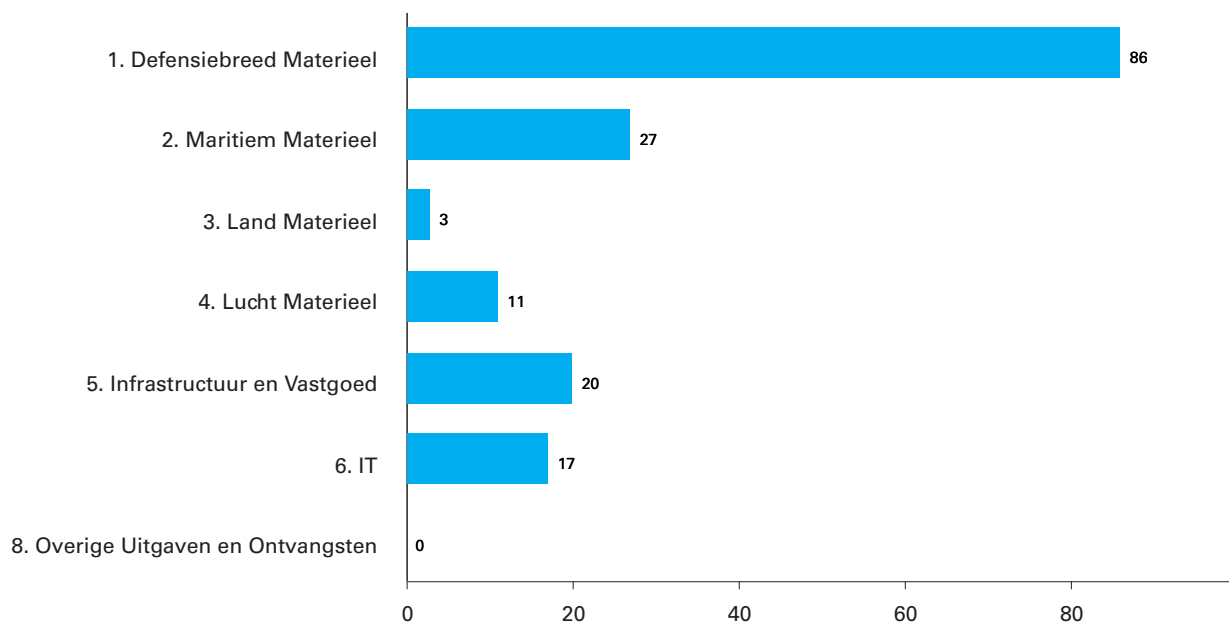
Geraamde uitgaven en ontvangsten	2
A. Artikelsgewijze toelichting bij het begrotingswetsvoorstel	3
B. Artikelsgewijze toelichting bij de begrotingsartikelen	4
1. LEESWIJZER	5
2. DEFENSIEMATERIEELAGENDA	8
2.1 Belangrijkste beleidsmatige mutaties	15
3. ARTIKELEN	18
3.1 Artikel 1: Defensiebreed materieel	18
3.2 Artikel 2: Maritiem materieel	25
3.3 Artikel 3: Land materieel	30
3.4 Artikel 4: Lucht materieel	36
3.5 Artikel 5: Infrastructuur en Vastgoed	41
3.6 Artikel 6: IT	46
3.8 Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten	50
4. BIJLAGEN	53
4.1 Bijlage instandhouding vastgoed	53
4.2 Bijlage afkortingen	55

GERAAMDE UITGAVEN EN ONTVANGSTEN

Geraamde uitgaven begrotingshoofdstuk K 2027 (bedragen x € 1 mln.). Totaal € 14,1 miljard

Geraamde ontvangsten begrotingshoofdstuk K 2027 (bedragen x € 1 mln.). Totaal € 163,4 miljoen

A. ARTIKELSGEWIJZE TOELICHTING BIJ HET BEGROTINGSWETSVOORSTEL

Wetsartikel 1

De begrotingsstaten die onderdeel zijn van de Rijksbegroting, worden op grond van artikel 2.3, eerste lid, van de Comptabiliteitswet 2016 elk afzonderlijk bij de wet vastgesteld.

Het wetsvoorstel strekt ertoe om de onderhavige begrotingsstaat voor het aangegeven jaar vast te stellen.

Alle voor dit jaar vastgestelde begrotingswetten tezamen vormen de Rijksbegroting voor dat jaar. Een toelichting bij de Rijksbegroting als geheel is opgenomen in de Miljoenennota.

Met de vaststelling van dit wetsartikel worden de uitgaven, verplichtingen en de ontvangsten vastgesteld. De in de begrotingsstaat opgenomen begrotingsartikelen worden in onderdeel B van deze memorie van toelichting toegelicht (de zogenoemde begrotingstoelichting).

De Minister van Defensie,

D. Yeşilgöz-Zegerius

B. ARTIKELSGEWIJZE TOELICHTING BIJ DE BEGROTINGSARTIKELN

Het ministerie van Defensie heeft twee begrotingen:

1. De reguliere defensiebegroting (Hoofdstuk X van de Rijksbegroting);
2. De fondsbegroting van het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF; Hoofdstuk K van de Rijksbegroting).

Het DMF zorgt voor de financiering en de bekostiging van de investeringen en de instandhouding van het materieel, de infrastructuur, het vastgoed en de IT-middelen van Defensie. Met een apart fonds voor het defensiematerieel wordt voorzien in een meerjarig integraal beheer van de financiering en de bekostiging van de ontwikkeling, de verwerving, de instandhouding en de afstoting van het materieel, de infrastructuur, het vastgoed en de IT-middelen van het ministerie van Defensie teneinde te komen tot een meer schokbestendige begroting.

1. LEESWIJZER

Structuur

De begroting van het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF) is gebaseerd op de rijksbegrotingsvoorschriften van het ministerie van Financiën; dit geldt ook voor de memorie van toelichting. De leeswijzer volgt vervolgens de opbouw van de memorie van toelichting. De memorie van toelichting is de uitleg bij het hierboven beschreven wetsvoorstel.

De memorie van toelichting van het DMF begint met de Defensiematerieelagenda. De Defensiematerieelagenda behandelt de prioritaire projecten waarbij zoveel mogelijk de samenhang met de beleidsdoelstellingen uit de Defensiebegroting wordt aangegeven. Ook wordt inzicht gegeven in de overprogrammering, het realisatievermogen en de instandhouding. Waar mogelijk zal verwezen worden naar integrale documenten die eerder aan uw Kamer zijn gestuurd.

Na de Defensiematerieelagenda komen de begrotingsartikelen aan bod. De begroting van het DMF kent acht artikelen. De eerste vier artikelen geven inzicht in de projecten en instandhouding van het Defensiematerieel. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen materieel dat Defensiebreed ingezet wordt (artikel 1), maritiem materieel (artikel 2), land materieel (artikel 3) en lucht materieel (artikel 4). De artikelen 5 en 6 behandelen respectievelijk het vastgoed en de IT van Defensie. Het DMF werd tot dusverre gevoed via de Defensiebegroting; de voeding verliep via artikel 7. Sinds Prinsjesdag 2024 wordt budget direct overgeheveld van de Defensiebegroting en de begrotingen van andere departementen naar de betreffende artikelen op het DMF. De overige uitgaven en ontvangsten zijn terug te vinden in artikel 8.

Het DMF bevat twee bijlagen. Dit zijn de instandhoudingsbijlage voor het vastgoed en de lijst met gehanteerde afkortingen.

Opzet DMF

De Defensiebegroting (hoofdstuk X) bevat het voorgenomen Defensiebeleid. De begroting van het DMF bevat de uitwerking van dat beleid in concrete projecten, inclusief de instandhouding. Om het inzicht in de investeringen te vergroten, worden per artikel in de tabel "*budgettaire gevolgen van beleid*" de verplichtingen, uitgaven en eventuele ontvangsten met betrekking tot investeringen en instandhouding voor een periode van vijftien jaar gepresenteerd.

Investeringen

Alle nieuwe investeringsprojecten waarvoor een A-brief is verzonden met een projectbudget van meer dan € 250 miljoen worden apart benoemd. Daarnaast worden alle projecten in realisatiefase met een projectbudget van meer dan € 50 miljoen per artikel in een tabel opgenomen die inzicht geeft in de budgetreeksen op projectniveau. In de (reguliere) budgettaire tabel wordt een onderscheid gemaakt naar drie fasen: de voorbereidingsfase, de onderzoeksfase en de realisatiefase. Het projectbudget bestaat uit de onderzoekskosten, de basisraming en de risicoreservering. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Er is in de voorbereidingsfase nog sprake van flexibiliteit in de programmering van de projecten; voor de besteding van deze budgetten zijn nog geen juridisch of bestuurlijk bindende afspraken gemaakt. Voor de

Defensie Materieelproces (DMP) plichtige projecten worden de A-brieven naar de Kamer verzonden. De kern van de A-brief is een functionele beschrijving van de capaciteit die Defensie wil verwerven.

Voor projecten in de onderzoeksfase geldt dat de behoeftestelling is onderkend, maar nog wordt onderzocht hoe invulling gegeven wordt aan de behoefte. Voor DMP-plichtige projecten geldt dat de A-brieven zijn aangeboden aan de Kamer. In de onderzoeksfase (B-fase) wordt de verwervingsstrategie vastgesteld, dat wil zeggen de manier waarop Defensie het materieel wil verwerven. Daarnaast worden eventuele alternatieven onderzocht, een planning en een financiële onderbouwing verder gespecificeerd. Defensie informeert de Tweede Kamer aan het einde van de B-fase middels de B-brief. De C-fase (vervolgonderzoek) is uitsluitend aan de orde als Defensie tijdens de B-fase concludeert dat een (verder) ontwikkelings-traject nodig is om in de behoefte te voorzien. In de verwervingsvoorbereidingsfase (D-fase) kiest Defensie een product (of dienst) en een leverancier. Defensie informeert de Kamer hierover in de D-brief.

Voor projecten in de realisatiefase betekent dat de opdracht voor verwerving is gegeven aan de uitvoeringsorganisatie. Zij starten de verwervingsvoorbereidingsfase (D-fase). Voor grote materieel- en IT-projecten is dat het Commando Materieel en IT (COMMIT) en voor grote Vastgoed en Infra projecten gaat dit om het Defensie Ondersteuningscommando (DOSCO).

Deze werkwijze komt overeen met het Defensie Projectenoverzicht (DPO). Informatie over investeringsprojecten die jaarlijks in het DPO wordt gepubliceerd, is op hoofdlijnen geïntegreerd in het DMF. De Kamer ontvangt het DPO op Verantwoordingsdag in mei. Het DPO omvat meer gedetailleerde informatie over alle projecten gelijk aan of boven de € 50 miljoen die in onderzoek of realisatie zijn.

Instandhouding

Instandhoudingsuitgaven zijn de uitgaven die nodig zijn om het materieel operationeel te houden. De instandhoudingsuitgaven in de begrotingsartikelen zijn bij verschillende Defensieonderdelen belegd. Deze uitgaven kunnen ook uitgaven ten behoeve van andere Defensieonderdelen bevatten als gevolg van het assortimentsgewijs werken (AGW). Het AGW beoogt de logistieke keten van een aantal artikelen centraal te beleggen, dus bij één Defensieonderdeel. Dat Defensieonderdeel wordt dan ook budgettair belast met de uitgaven van voor andere Defensieonderdelen verworven artikelen.

Defensienota 2026

De minister van Defensie heeft de Defensienota 2026 opgemaakt. De doelstellingen van Defensie voor de aankomende kabinetsperiode worden hierin gepresenteerd. Zodoende gelden de volgende bijzonderheden voor de begroting:

- Bij deze Ontwerpbegroting wordt van de Aanvullende Post het structurele budget voor defensie-investeringen in de NAVO-norm tot en met 2031 overgeheveld naar de begrotingen van Defensie. Het restant blijft nog op de Aanvullende Post staan. Elk voorjaar zal - bij de extrapolatie van de begroting - de oploop van het extrapolatiejaar tranchegewijs overgeheveld worden naar de defensiebegrotingen;
- In de beleids- en materieelagenda worden de investeringen die betrekking hebben op 2027 nader toegelicht;

- In de artikelen benoemen we tevens de investeringen die in 2027 van toepassing zijn, zonder daarbij de beleids- en materieelagenda te herhalen.

Groeiparaagraaf

In de begroting 2027 is ten opzichte van de begroting 2026 de volgende wijziging doorgevoerd:

- De tabel 'vastgoed' in hoofdstuk 3.5, artikel 5 Infrastructuur en vastgoed, is in deze begroting niet langer opgenomen. Hiermee wordt uitvoering gegeven aan het verzoek van uw Kamer om informatie zoveel mogelijk te bundelen. Toelichtingen op bestaande projecten zijn opgenomen in de Stand van Defensie en/of in verzamelbrieven aan uw Kamer.

2. DEFENSIEMATERIEELAGENDA

Inleiding

Een sterke krijgsmacht begint bij onze mensen, maar hun slagkracht is afhankelijk van materieel. Onze militairen moeten tijdig kunnen beschikken over betrouwbare, kwalitatief hoogwaardige en innovatieve wapensystemen en bijbehorende uitrusting. Dit is cruciaal voor de krijgsmacht om te kunnen afschrikken, en - wanneer het erop aankomt - het gevecht aan te gaan en te winnen. Naast het juiste materieel is het essentieel dat de krijgsmacht beschikt over de benodigde IT en fysieke infrastructuur.

Met het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF) zorgt Defensie voor een goed meerjarig en integraal beheer van de financiering en de bekostiging van de ontwikkeling, verwerving, instandhouding en afstoting van het materieel, IT en de fysieke infrastructuur van Defensie. Defensie werkt onverminderd door aan de realisatie van het doorlopende investeringsprogramma voor materieelprojecten, digitalisering en vastgoed.

Ondanks het toegenomen Defensiebudget is het een uitdaging om het geschikte materieel, IT en vastgoed te verwerven en in stand te houden. De internationale vraag naar defensiematerieel en IT is groot, productieketens staan onder druk en technologische ontwikkelingen gaan razendsnel. Daarom zet Defensie in op versnelling waar dat kan en op internationale samenwerking waar dat mogelijk en verstandig is, ook op industrieel gebied. Bijvoorbeeld voor de internationale samenwerking op onbemenste systemen, zoals drones, en de opbouw van een Nederlands ecosysteem voor onbemenste systemen.

Het investeringsprogramma van Defensie (Defensie Lifecycle Plan) is gericht op het versterken, uitbreiden en innoveren van capaciteiten die daarin cruciaal zijn. Het investeringsprogramma uit het DMF betreft wapensystemen, operationele en gevechtsondersteuning, digitalisering en investeringen in vastgoed en munitie. Innovatie, versterking en uitbreiding van onze krijgsmacht is alleen mogelijk door de samenwerking met onze strategische partners te intensiveren. Door slim samen te werken met zowel publieke partners, kennisinstellingen als het bedrijfsleven maken wij innovatie en opschaling versneld mogelijk. Eind 2026 wordt uw Kamer geïnformeerd over de herziening van de Defensie Strategie voor Industrie en Innovatie (D-SII).

Nieuwe materieelprojecten en mijlpalen

De NAVO-capaciteitsdoelstellingen en de belangen van het Koninkrijk spelen een sturende rol in de keuzes die Defensie voor de investeringen in de verwerving van materieel maakt.

Met het beschikbare budget voegt Defensie nieuwe capaciteiten toe. Ook wordt oud materieel vervangen en moderniseert Defensie capaciteiten, bijvoorbeeld door het uitvoeren van upgrades en midlife updates van materieel. In 2027 start Defensie met enkele grote nieuwe projecten. Dit zijn in het bijzonder:

- De vervanging en uitbreiding van het mobiele straalzendersysteem *Mobile Radio Relay Station* (MRRS). Dit is een verplaatsbaar communicatiesysteem dat radiosignalen opvangt en versterkt over langere afstanden;
- De behoeftestelling voor een *strike*-capaciteit voor de Orka-klasse onderzeeboten;

- In het kader van *Integrated Air and Missile Defence* (IAMD) de behoeftestelling 'Verwerving Multi Way Effectors';
- De behoeftestelling voor 'One Way Effectors' in het kader van *Deep Precision Strike* (DPS). Hiervoor worden relatief goedkope *Unmanned Aircraft Systems* (UAS) en langeafstandswapens aangeschaft;
- De uitbreiding en update van het geniedoorbraak systeem (Kodiak). Dit ondersteuningsvoertuig kan zeer zware werkzaamheden onder gevechtssomstandigheden uitvoeren.

Defensie verwacht in 2027 voor diverse projecten contracten te sluiten met leveranciers. Defensie informeert uw Kamer met een D-brief over de keuze voor het product en de leverancier. Na parlementaire behandeling zal Defensie de overeenkomst met de leverancier bekrachtigen. Voorbeelden van deze projecten zijn:

- Bewapening maritieme lucht- en raketverdediging;
- Maritieme kinetische Counter-UAS.

In 2027 wordt verder gewerkt aan lopende projecten waarvan concrete leveringen worden verwacht, zoals:

- Voortzetting van de levering van de Defensie Operationeel Kledingstelsel (DOKS) gevechtsskleding;
- Levering van Multi Missie Radars van Thales-Nederland als onderdeel van het project 'C-RAM en Class 1-UAV detectiecapaciteit';
- Levering van gemodificeerde Infanterie CV90 gevechtsvoertuigen die hun *midlife update* (MLU) hebben ondergaan bij de Nederlandse firma van Halteren;
- Levering van de mijnenjager Zr.Ms. Scheveningen;
- Levering van de laatste gemoderniseerde Apache-helikopters vanuit het project 'Remanufacture Apache';
- De uitlevering van de militaire radio's van het programma Foxtrot.

Naast bovengenoemde investeringen brengt Defensie de voorraden munitie beter op peil door te investeren in de ophoging van de inzetvoorraden en de uitbreiding van de opslagcapaciteit. Hiermee verhoogt Defensie de inzetbaarheid en het voortzettingsvermogen van de krijgsmacht.

In 2027 verwacht Defensie verschillende leveringen van munitie te ontvangen, waaronder PAC-3 raketten voor het Patriot grond-luchtverdedigingssysteem, *Deep Precision Strike*-munitie voor de F-35, *chaff* en *flares* voor de F-35, en 30mm munitie. Daarnaast zal Defensie in 2027 orders plaatsen voor de levering van NAVO-genormeerde *Battle Decisive Munitions* (BDM) en *non-Battle Decisive Munitions* (non-BDM).

Defensie zet in op meer gezamenlijke aanschaf en productie van munitie. Hiervoor maakt Defensie waar mogelijk gebruik van vraagbundeling met partnerlanden of verwerving via de *NATO Supply and Procurement Agency* (NSPA), bijvoorbeeld voor de aanschaf van het Carl Gustav M4 anti-tank wapen. Daarnaast heeft Defensie de ambitie om munitieproductiecapaciteit in Nederland te realiseren via samenwerking met de Nederlandse defensie-industrie en kennisinstituten. In het kader van het project Ballista worden de mogelijkheden verkend voor (co-)productie van kapitale munitie en dronemunitieproductie in Nederland. Het streven is om deze productielijn in Q1 2029 operationeel te hebben (Kamerstuk [27 830, nr. 490](#)).

Internationale samenwerking en interoperabiliteit

Europa moet zelfstandiger worden op defensiegebied. Dit vergt investeringen in prioritaire capaciteitsgebieden, vraagbundeling bij de aanschaf van wapens en munitie, en opschaling van de productie en het innoverend vermogen. Het kabinet heeft hiervoor streefpercentages opgenomen in het coalitieakkoord. De internationale coördinatie en afstemming op materieelgebied verloopt via overleggen in de NAVO en de EU en rechtstreeks tussen Europese bondgenoten. Een belangrijke rol vervullen internationale materieelorganisaties zoals het NSPA, het *European Defence Agency* (EDA) en de *Organisation Conjointe de Coopération en matière d'Armement* (OCCAR). Gezamenlijke ontwikkeling en aanschaf via deze organisaties bevordert de vraagbundeling en standaardisatie, vergroot orders voor de industrie en biedt schaalvoordelen bij het opzetten en beheren van multinationale programma's.

NSPA beheert de gezamenlijke vloot tanker- en transportvliegtuigen van het *Multi Role Tanker Transport* (MRTT)-programma, die opereert vanaf vliegbasis Eindhoven. Afgelopen jaar zijn Zweden en Denemarken formeel toegetreden tot het MRTT-programma, waaraan nu in totaal acht Europese landen deelnemen. De vloot wordt verder uitgebreid met extra Airbus-toestellen. NSPA geeft tevens uitvoering aan het vervangingsprogramma voor de AWACS-vliegtuigen, waarover de besluitvorming binnen de NAVO nog gaande is. De midlife update MRTT wordt in opdracht gegeven door het NSPA, met betrokkenheid van Nederland en de andere *Multi-national MRTT Unit* (MMU)-landen. Naast deze in het oog springende programma's, werkt Defensie in verschillende kleinere samenwerkingsverbanden aan capaciteitsprojecten via het EDA en de gezamenlijke ontwikkeling van negen door de EU vastgestelde Priority Capability Areas (PCA's). Nederland heeft hierbij een coördinerende rol op de PCA drones en counter-dronesystemen, en de PCA militaire mobiliteit. Nederland is voorts nauw betrokken bij de uitwerking van voorstellen voor *European Defence Projects of Common Interest* (EDPCI) waarover in het najaar van 2026 besluitvorming is voorzien. Dit zijn grotere projecten waarmee belangrijke tekortkomingen op Europees niveau worden geadresseerd en waarvoor fondsen beschikbaar worden gesteld. Nederland hecht eraan dat deze trajecten leiden tot concrete operationele output en gezamenlijke capaciteiten waarmee versneld invulling wordt gegeven aan de nationale- en EU-*capability* tekortkomingen en NAVO-capaciteitsdoelstellingen.

Een succesvol project dat via OCCAR als samenwerkingspartner loopt, betreft de ontwikkeling en verwerving van het Boxer pantserwielvoertuig. Op dit moment heeft OCCAR nieuwe projecten in voorbereiding waaraan Defensie wil meedoen. Afhankelijk van parlementaire goedkeuring kan Nederland nog in 2026 toetreden tot OCCAR, waardoor we als lid beter zijn gepositioneerd om mee te beslissen over de uitwerking van deze projecten en de betrokkenheid van de industrie daarbij. Daarnaast is Nederland in gesprek met meerdere Europese landen over toetreding tot het *Common Armoured Vehicle System* (CAVS) programma. Deelname aan het CAVS-programma zorgt ervoor dat Defensie gebruik kan maken van het pantserwielvoertuig dat voldoet aan de behoefte in de krijgsmacht. Bovendien kan Defensie hierdoor kostenvoordelen realiseren door gezamenlijke inkoop en de Europese defensie- en NAVO-samenwerking versterken.

Niet in alle gevallen hoeft de verwerving tot stand te komen via internationale materieelorganisaties om met verschillende landen toch hetzelfde materieel aan te schaffen. Defensie draagt in Europees verband uit dat meer gebruik kan worden gemaakt van elkaars contracten en het aansluiten op

reeds lopende projecten. Defensie biedt partners proactief de mogelijkheid om aan te sluiten bij Nederlandse projecten en maakt zelf actief gebruik van de verwerving door (Europese) NAVO-landen. Wanneer Nederland samenwerkt met partners voor de verwerving van materieel, wordt in samenwerking met het ministerie van Economische Zaken actief de betrokkenheid van de Nederlandse industrie bevorderd.

Defensie-industrie

De verslechterde veiligheidssituatie en de groeiende behoefte aan militaire gereedheid vragen om een sterke, innovatieve en schaalbare defensie-industrie. Defensie versterkt daarom in 2027 de samenwerking met Nederlandse en Europese bedrijven en kennisinstellingen om de krijgsmacht sneller te voorzien van moderne, schaalbare capaciteiten en om het voortzettingsvermogen en de leveringszekerheid te vergroten. Een aansprekend voorbeeld in 2027 is dat Defensie via industrieversterkend inkopen en publiek-private samenwerking bedrijven eerder betreft bij de ontwikkeling en productie van militaire capaciteiten. Via onder meer *challenges*-gerichte innovatievraagstukken waarbij Defensie operationele behoeften uitzet en bedrijven en kennisinstellingen oplossingen ontwikkelen en demonstreren- wordt het voor nieuwe en hoog-innovatieve bedrijven, waaronder het MKB, eenvoudiger om aan te sluiten op het Defensie-ecosysteem en technologie sneller richting toepassing te brengen. Hierbij zet Defensie in op gezamenlijke ontwikkeling, productie en verwerving van capaciteiten, met specifieke aandacht voor technologiegebieden waarin Nederland internationaal onderscheidend is.

In 2027 wordt verder uitvoering gegeven aan de versterking van de Defensie Strategie voor Industrie en Innovatie. Daarbij richt Defensie zich op het versterken van Nederlandse Defensie ecosystemen, het opschalen van productiecapaciteit en het versnellen van innovatie en capability-ontwikkeling. Defensie zet hierbij gericht in op de Nederlandse technologiegebieden waarin Nederland internationaal onderscheidend kan zijn: Quantum, Sensoren, Intelligente Systemen, Ruimtetechnologie, Slimme Materialen en Maritiem. Een concrete stap hiervan in 2027 is het versterken van publiek-private samenwerking via Defport, het verder vergroten van productiecapaciteit en het benutten van co-productie met Oekraïense bedrijven waar dit bijdraagt aan ondersteuning van Oekraïne, versterking van leveringsketens en het benutten van lessen uit een defensiesector die zich onder operationele omstandigheden snel ontwikkelt.

Daarnaast werkt Defensie samen met overheid, kennisinstellingen, financiële instellingen en bedrijfsleven aan het verbeteren van randvoorwaarden voor innovatie en industriële opschaling, onder andere via Defport, het SecFund en gerichte investeringen in productiecapaciteit, technologieontwikkeling en toeleveringsketens.

Vastgoed, energie en ruimte

Vastgoed, energie en ruimte zijn cruciaal om de groei en gereedstelling van de organisatie te accommoderen en te faciliteren. Voor onze medewerkers is vastgoed nodig om te kunnen werken, opleiden en oefenen. Materieel en munitie moeten worden opgeslagen en kunnen worden onderhouden. Voor de vastgoedopgave van Defensie is een fundamenteel andere manier van werken gekozen, zodat Defensie, de markt en het Rijksvastgoedbedrijf gezamenlijk sneller meer vastgoed realiseren. Hiervoor is de Commandopost Vastgoed opgericht met de opdracht de realisatie te versnellen. Er wordt gestreefd naar langdurige partnerships met marktpartijen en

innovatieve samenwerkings- en contractvormen, waarbij de keten de behoefte functioneel specificeert en de oplossing aan de markt overlaat (Kamerstuk [36 592](#), nr. 58).

Voor energiezekerheid kiest Defensie het uitgangspunt dat gevechtskracht voorop staat en dat duurzaamheid daaraan bijdraagt. Voor vastgoed investeert Defensie in de versterking van de energiezekerheid van 68 defensielocaties in Nederland tot en met 2043 door eigen opwekking en opslag van energie (DN2026, Kamerstuk [36 975](#), nr. 1).

Uw Kamer is eind 2025 geïnformeerd over het definitieve Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD) (Kamerstuk [36592](#), nr. 55). Defensie zet de komende jaren in op het realiseren van het NPRD. Defensie werkt ook aan een aantal andere uitbreidingsprojecten, zoals het concentreren van eenheden in Soesterberg en omgeving en een nieuwe kazerne voor het Korps Commandotroepen.

Digitalisering

Het belang van de digitale transformatie van Defensie neemt toe. Digitalisering speelt een sleutelrol bij de ontwikkeling van militair vermogen. De ingezette digitale transformatie stelt Defensie in staat om – beter dan de tegenstander – geïntegreerde effecten te bereiken, informatie- en beslisdominantie te bereiken en continue nieuwe en huidige technologieën om te zetten in gevechtskracht.

Het programma Grensverleggende IT (GrIT) vervangt de IT infrastructuur van Defensie en vormt daarmee een belangrijke basis. Dit programma levert met opeenvolgende releases functionaliteiten op, waarbij de prioriteit ligt op IT-middelen voor ontplooid operationeel gebruik en de oplevering van het Private Cloud Platform in 2027. Vanuit het wapensysteemgebonden IT-programma Foxtrot zet Defensie stappen in de aanschaf van radiomiddelen en voertuignetwerken in het operationele veld ter vervanging van de huidige communicatiemiddelen. Hierdoor wordt de digitale transformatie in het mobiele domein mogelijk gemaakt.

Met het programma Roger vervangt Defensie de huidige software voor de bedrijfsprocessen door SAP S/4HANA. Hierbij ligt de focus op de continuïteit van de bedrijfsvoering, in het bijzonder ter ondersteuning van inzet in het kader van Hoofdtak 1.

Het programma Defensie Open op Orde (DOO) realiseert de inrichting voor de defensiebrede informatiehuishouding en ondersteunt de defensieonderdelen om de volwassenheid van de informatiehuishouding en informatiegereedheid te verhogen. De implementatie van het nieuwe documentmanagementsysteem DefDoc is daarbij een cruciaal onderdeel van de integrale transformatie van de informatiehuishouding. In 2027 wordt Defdoc verder in gebruik genomen door de hele defensieorganisatie.

Kennis en Innovatie

In lijn met de Defensienota 2026 en de Defensie Strategie voor Industrie en Innovatie (D-SII) 2025-2029 blijft Defensie investeren in het innovatief vermogen van de Defensieorganisatie, door in te zetten op een sterke kennisbasis, technologieontwikkeling en het experimenteren met de nieuwste (*dual-use*) technologie in defensieomgeving.

Dit wordt gerealiseerd in samenwerking met de industrie, kennisinstellingen en civiele partners (zoals universiteiten, regionale partners en provincies) en andere departementen. Met de beschikbare middelen in 2027 geeft Defensie invulling aan het in stand houden van de tien basisgebieden in de D-SII, wordt gewerkt aan technologieontwikkeling op basis van de prioritaire NLD-gebieden en de maritieme sector. Daarmee blijven we de basis voor kennis, innovatie en productie van militair materieel en technologie verder versterken.

Met middelen uit het DMF zullen technologieontwikkelingsprojecten en kort cyclische innovatie worden gefinancierd. Met deze projecten werkt Defensie aan beproeving en implementatie van nieuwe ideeën, werkwijzen en producten voor gebruik door de krijgsmacht. Deze worden geïnitieerd door defensieonderdelen en uitgevoerd door de innovatiecentra van Defensie, vaak in samenwerking met externe partijen.

In het kader van kort-cyclische innovatie investeert Defensie in een groeiende reeks projecten. Deze en vergelijkbare projecten dragen bij aan het verkrijgen en behouden van een technologische voorsprong in het gevecht van de toekomst. Door financiering vanuit het DMF aan het NATO *Innovation Fund* (NIF) en het *Defence Innovation Accelerator for the North Atlantic* (DIANA) draagt Defensie ook internationaal actief bij aan het versterken van het financierings- en ondernemersklimaat voor *start- en scale-ups* en MKB die iets kunnen betekenen voor de Defensiemarkt met hun innovatieve (*dual-use*) technologie.

Valutakoersontwikkelingen

Met de inwerkingtreding van de Wet financiële defensieverplichtingen is in het kabinet afgesproken dat de bestaande generale compensatieregeling voor de valutakoersontwikkelingen is komen te vervallen. Uw Kamer is hierover met de Voorjaarsnota 2025 (bijlage 5) geïnformeerd. Defensie gaat de mee- en tegenvallers die ontstaan als gevolg van de schommelingen van de wisselkoersen zelf in de begroting opvangen. Uit analyse van het valutarisico blijkt dat de kans op een mee- en tegenvaller gelijkmatig is verdeeld. Op de regel Reserve Valutaschommelingen wordt een valutareservering aangemaakt waarbij de tegenvallers met meevallers worden opgevangen. Op deze manier wordt het valutarisico beheersbaar gemaakt. Valutameevallers kunnen in beginsel niet voor andere begrotingsproblematiek of nieuwe plannen worden ingezet. In het geval dat valutategenvallers niet met meevallers kunnen worden opgevangen, worden die in de begroting opgelost.

Overprogrammering

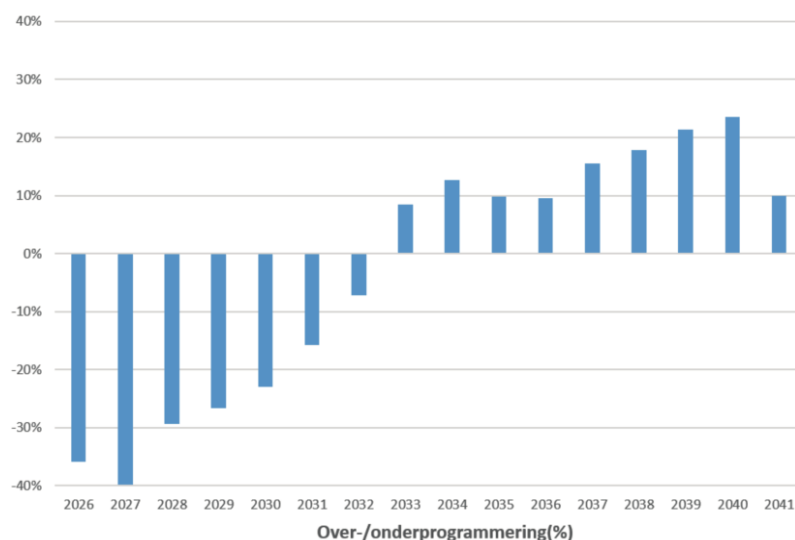
Als gevolg van interne en/of externe factoren kunnen investeringsprojecten vertragen ten opzichte van de raming, bijvoorbeeld door de huidige krapte op de defensiemarkt als gevolg van schaarse strategische grondstoffen. Defensie hanteert daarom het instrument 'overprogrammering' om het toegewezen totaalbudget in het DMF tijdig te realiseren, ondanks de te verwachten vertragingen in de realisatie van individuele projecten. Bij overprogrammering worden in de eerste jaren meer plannen gestart dan passen binnen het budgettaire kader van deze jaren. Over de gehele planperiode van 15 jaar sluit de programmering aan op het totaal beschikbare budget.

De overprogrammering wordt vastgesteld op basis van het toegewezen DMF-budget per jaar en mag in elk begrotingsjaar maximaal 30% van het toegewezen budget zijn. In het kader van de noodzaak van een versnelde

gereedheid, is met het ministerie van Financiën afgesproken dat, net als in 2026, in 2027 de overprogrammering tijdelijk 40% mag bedragen. Deze hogere overprogrammering maakt het mogelijk om nieuwe en bestaande investeringen die bijdragen aan een versnelde gereedheid te realiseren.

Daarnaast wordt in het kader van een versnelde gereedheid ook gekeken naar herprioritering in tijd bij projecten (DMF) en/of op de exploitatie (Defensiebegroting) in het geval er onderuitputting dreigt te ontstaan. Gedurende het jaar kan bijvoorbeeld op basis van actuele informatie afkomstig van producenten een project vertragen (of versnellen). Dit biedt dan ruimte gedurende het jaar om urgente en nog onvoorziene uitgaven te financieren (nieuwe projecten dan wel bestaande projecten vergroten). Het budget voor de vertraagde projecten wordt dan tijdelijk ingezet voor een versnelde gereedheid waarna deze bij het volgende begrotingsmoment worden aangevuld vanuit de nog niet verplichte budgetten in het DMF in latere jaren. Uw Kamer wordt hierin uiteraard in meegenomen.

Figuur 1 Over-/onderprogrammering

2.1 Belangrijkste beleidsmatige mutaties

Tabel 1 Belangrijkste beleidsmatige uitgavenmutaties t.o.v. vorig jaar (bedragen x miljoenen)

	Art.	2026	2027	2028	2029	2030	2031
Stand begroting 2026 (inclusief NvW)		13.525	13.982	14.718	14.617	13.738	13790
Belangrijkste mutaties							
Totaal mutaties eerste suppletoire begroting		216	252	326	654	509	757
Kasschuif actualisatie investeringsprojecten	diversen	– 437	– 55	55	437	0	0
Eindejaarsmarge 2025	diversen	574	0	0	0	0	0
Kasschuif valutareserve		– 266	266	0	0	0	0
Overboeking Aanvullende post		0	– 266	0	0	0	0
Prijs- en volumebijstelling	8	489	492	502	506	797	1.032
Overboekingen met Defensiebegroting	diversen	– 151	– 188	– 230	– 288	– 286	– 273
Bijstelling programmering Investerings	diversen	871	290	– 64	– 61	– 497	1.297
Aanpassing over-/onderprogrammering	diversen	– 871	– 290	64	61	497	– 1.297
Overige mutaties	diversen	7	0	0	0	0	0
Totaal mutaties ontwerpbegroting 2027		– 615	– 103	3304	5194	8576	10278
Defensienota 2026	diversen	0	331	3745	5433	9122	10865
Budgetoverhevelingen	diversen	– 305	– 425	– 439	– 494	– 555	– 596
Interdepartementale budgetoverhevelingen	diversen	– 63	– 20	– 8	0	3	3
Kasschuif actualisatie investeringbudget	1, 2, 4	– 250	0	0	250	0	0
Aanpassing over-/onderprogrammering		556	– 137	– 1048	– 1140	– 1932	– 601
Bijstelling programmering Investerings		– 556	137	1048	1140	1932	601
Overige mutaties	1, 2, 8	3	10	5	5	5	5
Stand ontwerpbegroting 2027		13.126	14.131	18.347	20.465	22.823	24.825

Toelichting

Mutaties 1e suppletoire begroting

Kasschuif actualisatie investeringsprojecten

Via meerdere kasschuiven wordt het kasritme van enkele projecten geactualiseerd om tot een realistischer ritme te komen.

Eindejaarsmarge 2025

Dit betreft de toevoeging van de eindejaarsmarge 2025 van per saldo € 574,0 miljoen aan het DMF, waaronder € 266,0 miljoen voor vrijval op de valutareserve.

Kasschuif valutareserve

De toegevoegde middelen van de valutareserve 2025 worden via een kasschuif geschoven van 2026 naar 2027.

Overboeking Aanvullende Post

Dit betreft het overhevelen van € 266,0 miljoen in 2027 naar de Aanvullende Post ter dekking van de maatregel uit het coalitieakkoord voor onverminderde steun aan Oekraïne.

Prijs- en volumebijstelling

Er is sprake van een wettelijke koppeling tussen de defensie-uitgaven en 2% van het bbp. De reservering voor 2% prijsontwikkeling van het bbp is geplaatst op de Aanvullende Post en wordt jaarlijks in tranches uitgekeerd en toegevoegd aan de begroting.

Overboekingen met de Defensiebegroting

Dit betreft diverse overboekingen tussen de Defensiebegroting en het DMF.

Bijstelling programmering Investerings

De ramingen van de investeringen in de periode van 2026-2040 in het Defensie Lifecycle Plan (DLP) zijn aangepast.

Aanpassing over-/onderprogrammering

Voor het gebruik van het begrotingsinstrument overprogrammering wordt gebruik gemaakt van een limiet van 40% per begrotingsjaar in de jaren 2026 en 2027.

Mutaties begroting 2027

Defensienota 2026

Het kabinet investeert met de Defensienota 2026 in de verdere versterking van de krijgsmacht. Bij deze Ontwerpbegroting wordt van de Aanvullende Post het structurele budget voor investeringen in de NAVO-norm tot en met 2031 overgeheveld naar de begrotingen van Defensie. Het restant blijft nog op de Aanvullende Post staan. Elk voorjaar zal - bij de extrapolatie van de begroting - de oploop van het extrapolatiejaar tranchegewijs overgeheveld worden naar de defensiebegrotingen.

Een deel van de maatregelen is geboekt op de diverse artikelen van de Defensiebegroting en het andere deel op diverse artikelen van het Defensie-materieelbegrotingsfonds (DMF).

Interdepartementale budgetoverhevelingen

Deze budgetoverhevelingen tussen ministeries vinden plaats wanneer de verantwoordelijkheid voor een taak, project of uitgave bij een ander ministerie komt te liggen, of wanneer een andere ministerie de uitvoering van bepaalde werkzaamheden op zich neemt. Hieronder valt onder andere de bijdrage van € 50 miljoen aan Justitie & Veiligheid voor het nieuwe Waarschuwings- en Alarmeringssysteem (WAS).

Budgetoverhevelingen

Niet alleen heeft Defensie te maken met interdepartementale budgetoverhevelingen, maar ook met departementale budgetoverhevelingen waarbij budget wordt overgeheveld van de Defensiebegroting naar het DMF.

Kasschuif actualisatie investeringsbudget

Defensie heeft het investeringsbudget geactualiseerd. Het kasritme is aangepast door een kasschuif door te voeren voor een aantal projecten. Het betreft naast een aantal niet DMP-plichtige projecten onder andere het programma «Vervanging onderzeeboten» vanwege het aanpassen van het betaalschema en het project «Vervanging MK46 Lightweight Torpedo» vanwege een verschuiving van de start van de leveringen. Dit leidt niet tot een vertraging van het programma zelf of tot een verschuiving van de einddatum voor het gehele project respectievelijk.

Aanpassing over-/onderprogrammering

Voor het gebruik van het begrotingsinstrument overprogrammering wordt gebruik gemaakt van een limiet van 40% per begrotingsjaar in de jaren 2026 en 2027.

Bijstelling programmering investeringen

De ramingen van de investeringen in de periode 2026-2040 in het Defensie Lifecycle Plan (DLP) zijn aangepast.

Tabel 2 Belangrijkste beleidsmatige ontvangstenmutaties t.o.v. vorig jaar (bedragen x miljoenen euro's)

Art.	2026	2027	2028	2029	2030	2031
Stand begroting 2026 (inclusief NvW)	155	146	166	154	153	144
Belangrijkste mutaties						
Totaal mutaties eerste suppletoire begroting	14	7	0	0	0	0
Technisch 2	14	7	0	0	0	0
Overige mutaties	0	0	0	0	0	0
Totaal mutaties ontwerpbegroting 2027	- 3	- 10	- 5	- 5	- 5	- 5
Overige mutaties 1, 2	- 3	- 10	- 5	- 5	- 5	- 5
Stand ontwerpbegroting 2027	166	143	161	149	148	139

Mutaties 1e suppletoire begroting

Technisch

Het budget is toegenomen als gevolg van hogere ontvangsten door steunverlening aan derden en royalties.

Mutaties begroting 2027

Overige mutaties

Dit betreft meer ontvangsten op het artikel maritieme instandhouding.

3. ARTIKELEN

3.1 Artikel 1: Defensiebreed materieel

A. Algemene doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven van Defensiebreed materieel en het instandhouden van overwegend Defensiebreed materieel uitgevoerd door COMMIT. Dit betreft materieel dat door alle operationele commando's wordt ingezet en niet specifiek gericht is op maritiem, land- of luchtoptreden.

Verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. Daarnaast vallen de bekostiging van kennis en innovatie, reserve valutaschommelingen voor al het Defensiematerieel en over-/onderprogrammering en ontvangsten van Defensiebreed materieel onder artikel 1. Kennis en innovatie is onderverdeeld in Duurzaamheid, klimaat en veiligheid, Kennisopbouw, Technologieontwikkeling, Kennisgebruik, Kort cyclische innovatie.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De minister is verantwoordelijk voor de aanschaf van Defensiebreed materieel, de instandhouding van Defensiematerieel en afstoting van overtollig Defensiematerieel. Ook is de minister verantwoordelijk voor de bekostiging van kennis en innovatie van Defensie.

C. Beleidswijzigingen

Voor de versterking en opschaling van de krijgsmacht moet Defensie over het juiste en voldoende materieel beschikken. Defensie investeert aanzienlijk in het materieel ter versterking van de gereedheid, ondersteuning en het voortzettingsvermogen van de krijgsmacht. Zo heeft Defensie sinds de verzending van de ontwerpbegroting van afgelopen jaar de DMP A-brief 'Verwerving gewondentreinen' (Kamerstuk [27 830, nr. 479](#)) verzonden voor dit artikel. Ook wordt significant geïnvesteerd in het ophogen van de inzetvoorraden en opslagcapaciteit aan de hand van het Beleidskader Inzetvoorraden (BKI). Hiermee worden de voorraden munitie, kleding en uitrusting en Chemisch, Biologisch, Radiologisch en Nucleair (CBRN) op peil gebracht door de bestaande contracten uit te breiden.

Daarnaast wordt ter versterking van de gevechtskracht geïnvesteerd in meer en modern domeinoverstijgend materieel. Zo verwacht Defensie uw Kamer eind 2026 met een B/D-brief te informeren over de vervanging van het aanvalsgeweer. Om effectief op het moderne gevechtsveld te opereren, zet Defensie met de Defensienota 2026 bijvoorbeeld fors in op onbemenste systemen en de verdediging daartegen. Hierbij worden lessen uit het conflict in Oekraïne meegenomen. Met het Defensie Projectenoverzicht (DPO) geeft Defensie uw Kamer jaarlijks integraal inzicht in de lopende DMP-projecten. Een overzicht van de lopende defensiebrede projecten is met uw Kamer gedeeld in het meest recente DPO (Kamerstuk [27 830, nr. 489](#)).

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 1 Defensiebreed materieel (bedragen x € 1.000)							
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
Art. Verplichtingen	1.971.424	2.696.033	1.959.665	2.304.993	3.707.373	3.552.164	3.874.629
Uitgaven	961.148	2.178.777	2.601.275	1.397.949	1.461.350	4.367.085	2.926.613
1.11 Verwerving	511.437	2.321.353	2.284.630	2.376.367	3.084.432	3.064.344	3.058.422
Opdrachten	511.437	2.321.353	2.284.630	2.376.367	3.084.432	3.064.344	3.058.422
Verwerving: voorbereidingsfase	0	82	135.971	845.896	1.575.510	1.943.586	1.998.707
Verwerving: realisatie	511.437	2.321.271	2.148.659	1.530.471	1.508.922	1.120.758	1.059.715
1.12 Instandhouding	609.960	754.893	969.169	779.781	696.658	624.683	616.060
Opdrachten	609.960	754.893	969.169	779.781	696.658	624.683	616.060
Instandhouding Materieel	609.960	754.893	969.169	779.781	696.658	624.683	616.060
1.13 Kennis en Innovatie	110.549	280.441	254.142	305.861	324.019	312.002	312.533
Opdrachten	110.549	280.441	254.142	305.861	324.019	312.002	312.533
Duurzaamheid, klimaat en veiligheid	139	19.936	8.530	18.598	25.102	28.077	60.297
Kennisopbouw	15.665	38.675	42.334	81.954	78.342	79.353	76.812
Technologieontwikkeling	33.708	48.272	62.412	57.533	71.362	78.909	85.544
Kennisgebruik	3.834	9.818	4.738	4.184	4.184	4.184	4.184
Kort Cyclische Innovatie	57.203	163.740	136.128	143.592	145.029	121.479	85.696
1.14 Reserve Valutaschommelingen	- 270.798	63.945	137.318	277.065	364.451	160.892	98.808
Storting/ onttrekking begrotingsreserve	- 270.798	63.945	137.318	277.065	364.451	160.892	98.808
Storting/ onttrekking begrotingsreserve	- 270.798	63.945	137.318	277.065	364.451	160.892	98.808
1.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 1.241.855	- 1.043.984	- 2.341.125	- 3.008.210	205.164	- 1.159.210
Fonds	0	- 1.241.855	- 1.043.984	- 2.341.125	- 3.008.210	205.164	- 1.159.210
Fonds	0	- 1.241.855	- 1.043.984	- 2.341.125	- 3.008.210	205.164	- 1.159.210
Ontvangsten	121.316	88.556	85.778	103.778	91.398	89.578	87.298

Artikel 1 Defensiebreed materieel (bedragen x € 1.000)												
Art.	Verplichtingen	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041	
		3.359.329	3.238.964	3.155.453	3.545.479	4.074.162	3.935.011	3.526.985	3.394.119	3.266.792	5.110.918	
	Uitgaven	3.848.656	1.863.660	4.587.078	4.944.169	4.611.485	5.198.857	4.683.008	4.896.205	4.825.759	4.655.819	
1.11	Verwerving	2.711.494	2.425.419	2.391.351	2.850.149	2.822.696	2.779.894	2.260.875	2.227.568	2.238.441	3.839.692	
	<i>Opdrachten</i>	2.711.494	2.425.419	2.391.351	2.850.149	2.822.696	2.779.894	2.260.875	2.227.568	2.238.441	3.839.692	
	Verwerving: voorbereidingsfase	2.049.707	1.931.515	1.949.919	2.329.679	2.345.227	2.209.740	1.902.519	1.953.584	2.045.809	3.707.450	
	Verwerving: realisatie	661.787	493.904	441.432	520.470	477.469	570.154	358.356	273.984	192.632	132.242	
1.12	Instandhouding	617.687	600.187	605.141	605.159	609.380	608.074	605.406	604.013	604.201	604.077	
	<i>Opdrachten</i>	617.687	600.187	605.141	605.159	609.380	608.074	605.406	604.013	604.201	604.077	
	Instandhouding Materieel	617.687	600.187	605.141	605.159	609.380	608.074	605.406	604.013	604.201	604.077	
1.13	Kennis en Innovatie	288.955	267.087	267.087	267.087	267.087	207.799	197.799	131.251	36.065	35.898	
	<i>Opdrachten</i>	288.955	267.087	267.087	267.087	267.087	207.799	197.799	131.251	36.065	35.898	
	Duurzaamheid, klimaat en veiligheid	40.210	28.077	28.077	28.077	28.077	7.560	7.560	7.560	0	0	
	Kennisgebruik	4.184	4.184	4.184	4.184	4.184	0	0	0	0	0	
	Kennisopbouw	73.734	64.879	64.879	64.879	64.879	33.583	23.583	23.583	18.336	18.436	
	Kort Cyclische Innovatie	85.185	84.306	84.306	84.306	84.306	81.015	81.015	14.467	17.729	17.462	
	Technologieontwikkeling	85.642	85.641	85.641	85.641	85.641	85.641	85.641	85.641	0	0	
1.14	Reserve Valutaschommelingen	105.373	119.067	97.180	94.546	86.153	80.721	99.064	93.061	77.309	95.983	
	<i>Storting/onttrekking begrotingsreserve</i>	105.373	119.067	97.180	94.546	86.153	80.721	99.064	93.061	77.309	95.983	
	Storting/onttrekking begrotingsreserve	105.373	119.067	97.180	94.546	86.153	80.721	99.064	93.061	77.309	95.983	
1.16	Over-/ onderprogrammering	125.147	- 1.548.100	1.226.319	1.127.228	826.169	1.522.369	1.519.864	1.840.312	1.869.743	80.169	
	<i>Fonds</i>	125.147	- 1.548.100	1.226.319	1.127.228	826.169	1.522.369	1.519.864	1.840.312	1.869.743	80.169	
	Fonds	125.147	- 1.548.100	1.226.319	1.127.228	826.169	1.522.369	1.519.864	1.840.312	1.869.743	80.169	
	Ontvangsten	- 87.298	- 87.298	- 87.298	- 87.298	- 87.298	- 87.298	- 87.298	- 87.298	- 87.298	- 87.298	

Tabel 3 Geschatte budgetflexibiliteit

	2027
<i>juridisch verplicht</i>	81,1%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	18,9%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 1 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de reserve valutaschommelingen en ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2027 gaat het naar verwachting om 81,1% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 18,9% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving Defensiebreed materieel

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving van materieel dat door alle operationele commando's wordt ingezet en dat dus niet specifiek gericht is op maritiem, land- of luchtop-treden en de afstoting van defensiematerieel. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP-proces. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de Defensiebrede projecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit (commercieel) vertrouwelijke informatie is.

Figuur 2 Defensiebreed materieel

Defensiebreed materieel In realisatie	projectbudget	t/m 2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
Aanvulling inzetvoorraad munitie	>2500							
Counter Improvised Explosive Devices (C-IED)	215	38,1	34,4	58,3	14,0	5,0	3,7	6,0
Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem (DBBS)	250-1000							
Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)	720	43,4	208,7	182,3	125,6	126,4	5,6	4,1
Defensiebrede Vervanging gepantserde civiele voertuigen	50-250							
Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)	1000-2500							
Doorontwikkeling Chemisch, Biologisch, Radiologisch en Nucleair (CBRN)	250-1000							
Initiele Counter-Unmanned Aircraft Systems (C-UAS)	250-1000							
Operationele infrastructuur voor de snel inzetbare eenheden van de krijgsmacht	50-250							
Precision Guided Rockets (PGR)	50-250							
Uitbreiding Wielvoertuigen Operationele Capaciteit (UWOC)	50-250							
Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)	781	317,0	28,1	31,3	-	-	-	-
Vervanging tenten en klimaatbeheersing	84	-	22,6	28,1	33,2	-	-	-
Vervanging Wissellaadsystemen, Trekker-opleggercombinaties en Wielbergingsvoertuigen (WTB)	1000-2500							
Verwerving extended All Arms Air Defence (eAAAD) Toolbox	250-1000							
Verwerving gewondentrein	50-250							
Verwerving helderheidsversterkende brillen	50-250							
Verwerving meerloops machinegeweer	50-250							
Verwerving onbemenste systemen	250-1000							

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk [27 830, nr. 489](#)). De scope van het project 'Verwerving onbemenste systemen' is uitgebreid met onbemenste luchtgebonden doelopsporings-systemen voor de zware gemechaniseerde brigade (HIB) en de medium infanterie brigade (MIB) van de landmacht. Het projectbudget is verhoogd (commercieel vertrouwelijk) en valt in een hogere DMP-bandbreedte (250-1.000). Het programma 'Vervanging Wissellaadsystemen, Trekker-opleggercombinaties en Wielbergingsvoertuigen (WTB)' is uitgebreid met een aanvullende behoefte ter versterking van de logistieke ondersteuning van de marine en de HIB en de MIB van de landmacht. Het projectbudget is verhoogd (commercieel vertrouwelijk). Een deel van de exploitatie is overgeheveld naar het projectbudget van het project 'Defensiebreed Operationeel Kleedsysteem (DOKS)' (€ 719,5), omdat in 2026 en 2027 meer producten worden afgenomen dan initieel voorzien.

Instandhouding defensiebreed materieel

De geraamde uitgaven voor instandhouding van defensiebreed materieel betreffen voornamelijk de instandhoudingsuitgaven van het Kleding- en Persoonsgebonden Uitrustingsbedrijf (KPU-bedrijf) en het Defensie Munitiebedrijf (DMunB). Ook worden hier de uitgaven voor de normstellende taak van COMMIT voor de wapensystemen verantwoord. In de instandhoudingsfase wordt het wapensysteem door het operationeel commando in gebruik genomen, al dan niet gefaseerd. Het operationeel commando is integraal verantwoordelijk voor gebruik en instandhouding van het materieel. COMMIT Wapensystemen vervult de rol van normsteller voor het materieel dat is overgedragen aan het operationeel commando. Deze normstellende rol omvat de volgende gebieden: veiligheid, technische beschikbaarheid, bewaking levensduurkosten ('betaalbaarheid') en waardebehoud. COMMIT vervult deze taak voor maritiem-, land- en luchtmaterieel.

Kennis en Innovatie

Duurzaamheid, Klimaat en Veiligheid

Grondstoffenschaarste en de energietransitie hebben impact op de manier waarop de krijgsmacht moet opereren. In de huidige mondiale veiligheidscontext, die wordt gekenmerkt door geopolitieke spanningen en conflict, zet Defensie in het bijzonder in op activiteiten en projecten voor autonoom voortzettingsvermogen en energiezekerheid die de Nederlandse krijgsmacht nu en in de toekomst versterken in de primaire taak: het genereren

van gevechtskracht. Dit doet Defensie door middel van investeringen in duurzaam materieel, circulariteit, innovatief onderzoek en expertise op al deze gebieden.

Verbreiding Kennis & Innovatie Samenwerking Nationaal en (inter)Nationaal
Defensie draagt met deze middelen o.a. bij aan het NAVO innovatiefonds. Dit 'venture capital' fonds investeert in innovatieve 'startups' om de veiligheid en weerbaarheid van onder andere Nederland te verhogen. Ook wordt de (inter)nationale onderzoekssamenwerking verbreedt en geïntensiveerd met deze middelen, bijvoorbeeld door samenwerkingen met civiele kennispartners (rechtstreeks en via OCW) en met denktanks. Defensie kan tot slot met deze middelen bijdragen aan de instandhouding van grote onderzoeksfaciliteiten bij de kennisinstellingen die toegepast onderzoek verrichten.

Technologieontwikkeling

Defensie investeert langs de lijnen van de Defensie Strategie voor Industrie en Innovatie (D-SII) 2025-2029 onder andere in kennis en technologieontwikkeling. Daarin neemt versterking van de samenwerking met onze kennis- en innovatiepartners een centrale plaats in. Defensie investeert samen met het Nederlandse bedrijfsleven in technologieontwikkeling voor toekomstige capaciteiten en in het kader van de versterking van de Nederlandse- en Europese Defensie Technologische en Industriële Basis. De focus ligt daarbij op kansrijke technologieën en ecosystemen in Nederland, de zogeheten NLD gebieden.

CODEMO

De CODEMO-regeling (Commissie Defensie Materieel Ontwikkeling) is een instrument dat bedoeld is voor innovatieve defensie-specifieke productontwikkeling door met name het nationale MKB. Projectvoorstellen kunnen worden ingediend door Nederlandse bedrijven. Defensie neemt, van goedgekeurde projectvoorstellen, maximaal 50 procent van de ontwikkelingskosten voor haar rekening. Eventuele opbrengsten voor Defensie, in de vorm van royalty's over de verkoop van de ontwikkelde producten, vloeien terug naar de CODEMO-regeling. Ook zijn vanuit de oude CODEMA-regeling, de voorloper van de CODEMO-regeling, royalties toegevoegd aan het budget van € 10 miljoen waar in 2011 mee is gestart, resulterend in een totaal budget van € 11,8 miljoen. In totaal is sinds de start van de regeling voor een bedrag van € 11,8 miljoen aan projectvoorstellen goedgekeurd en uitgegeven.

In 2022 is het laatste voorstel goedgekeurd en sindsdien zijn er geen nieuwe levensvatbare voorstellen meer ingediend.

In navolgende tabel staan de cumulatieve cijfers vanaf de start van de regeling in 2011.

CODEMO (t/m 31 mei 2026)	
Ingediende voorstellen	94
Gehonoreerde voorstellen	29
Afgewezen voorstellen	65
Afgeronde voorstellen	29

Kennisgebruik

De toepassing van (met centrale middelen) opgebouwde kennis (zogenoeten 'kennisgebruik') wordt primair gefinancierd uit de decentrale budgetten van de defensieonderdelen. Op centraal niveau is er ook budget beschikbaar voor kennisgebruik.

Kort-cyclische innovatie

Onder kortcyclische innovatie vallen uitgaven die worden gedaan in het kader van centraal gestuurde innovatie en het faciliteren van decentrale innovatie door de krijgsmachtdelen, zoals het versterken van de innovatiecentra en innovatie inkoop- en assortimentsmanagement capaciteit. Hiervoor kent Defensie een centrale innovatieorganisatie FRONT (Future Relevant Operations with Next Generation Technology & Thinking) die centraal portfoliomanagement uitvoert. Ook investeert Defensie in ecosystemen en innovatie- en kennisnetwerken. Deze ecosystemen hebben een specifieke thematische oriëntatie, zoals binnen drones, regionale oriëntatie, zoals binnen Brightlands en Brainport en gecoördineerd door ODIN (Orchestration Defence INnovation), een landelijke oriëntatie binnen de 5 NLD-gebieden of een internationale oriëntatie met binnen NAVO en EU, met DIANA en HEDI. Sinds januari 2025 vervult Brainport/BITS de rol van accelerator voor DIANA. Tot slot werkt Defensie aan de innovatiesamenwerking met Oekraïne.

Over-/onderprogrammering defensiebreed materieel

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan dit zich uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten defensiebreed materieel

De ontvangsten bestaan uit de verkoopopbrengsten van materieel en overige ontvangsten. Behalve de afstoting van strategisch materieel wordt op dit budget de planmatige periodieke vernieuwing van niet-strategisch materieel verantwoord. Voorbeelden daarvan zijn de vervanging van een deel van de vloot van niet-operationele dienstvoertuigen. Ook de ontvangsten die voortkomen uit retour ontvangen BTW worden op dit artikel verantwoord.

3.2 Artikel 2: Maritiem materieel

A. Algemene doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven van het maritiem materieel en het instandhouden van materieel uitgevoerd door CZSK. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten zoals beschreven in beleidsartikel 2 (Koninklijke Marine) van de Begroting Hoofdstuk X. Ook vallen de over-/ onderprogrammering op maritieme projecten en ontvangsten onder dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De minister is verantwoordelijk voor de aanschaf van maritiem materieel en de instandhouding van materieel uitgevoerd door CZSK.

C. Beleidswijzigingen

Op maritiem gebied wordt gewerkt aan het vergroten van de slagkracht en het versterken van het voortzettingsvermogen. De komende vijftien jaar versterkt Defensie de Koninklijke Marine door een grootschalige vlootvernieuwing. Dit betreft investeringen in de vervanging van de onderzeeboten, fregatten voor onderzeebootbestrijding, luchtverdedigings- en commandofregatten, amfibische transportschepen, mijnenbestrijdingsvaartuigen en hulp- en ondersteuningsvaartuigen.

Om de inzet van onbemenste systemen en wapens in het maritieme domein mogelijk te maken, wordt geïnvesteerd in de digitale versterking hiervan. Daarnaast investeert de marine in het versterken van de zelfverdedigingscapaciteit van verschillende platformen, evenals de instandhouding en het verminderen van kwetsbaarheid van de amfibische transportschepen. Zo verwacht Defensie eind 2026 uw Kamer met een B/D-brief te informeren over de aanschaf van een kinetisch afweersysteem tegen de middellange afstand dreiging van onbemenste systemen.

Ook wordt geïnvesteerd in alternatieve navigatiemiddelen voor inzet bij verstoringen, nieuwe materialen en middelen voor het Korps Mariniers, en het verbeteren van de bescherming van het Koninkrijk door permanente aanwezigheid van een Marinierseenheid in het Caribisch gebied. Met het DPO geeft Defensie uw Kamer jaarlijks integraal inzicht in de lopende DMP-projecten. Een overzicht van de lopende maritieme projecten is met uw Kamer gedeeld in het meest recente DPO (Kamerstuk [27 830, nr. 489](#)). Daarnaast geeft Defensie uw Kamer met voortgangsrapportages ieder half jaar inzicht in de voortgang van het programma vervanging onderzeebootcapaciteit (Kamerstuk [34 225, nr. 79](#)).

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 2 Maritiem materieel (bedragen x € 1.000)							
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
Art. Verplichtingen	4.125.553	3.051.780	1.615.117	931.637	1.660.820	1.671.098	2.429.934
Uitgaven	1.409.290	1.997.586	2.433.908	3.020.538	2.928.138	2.919.349	4.052.190
2.11 Verwerving	1.106.507	2.348.845	3.040.582	3.800.690	3.641.328	3.481.463	4.371.428
Opdrachten	1.106.507	2.348.845	3.040.582	3.800.690	3.641.328	3.481.463	4.371.428
Verwerving: voorbereidingsfase	0	0	37.833	213.907	522.453	844.200	1.699.667
Verwerving: realisatie	1.106.507	2.348.845	3.002.749	3.586.783	3.118.875	2.637.263	2.671.761
2.12 Instandhouding	302.783	376.645	376.924	291.631	284.959	277.617	283.149
Opdrachten	302.783	376.645	376.924	291.631	284.959	277.617	283.149
Instandhouding Materieel	302.783	376.645	376.924	291.631	284.959	277.617	283.149
2.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 727.904	- 983.598	- 1.071.783	- 998.149	- 839.731	- 602.387
Fonds	0	- 727.904	- 983.598	- 1.071.783	- 998.149	- 839.731	- 602.387
Fonds	0	- 727.904	- 983.598	- 1.071.783	- 998.149	- 839.731	- 602.387
Ontvangsten	32.136	34.000	26.600	14.684	14.684	14.684	14.684

Artikel 2 Maritiem materieel (bedragen x € 1.000)												
Art.	Verplichtingen	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041	
		2.201.408	1.979.909	1.918.089	2.251.367	2.857.445	2.571.347	3.221.949	2.469.315	2.154.587	2.467.438	
	Uitgaven	3.714.978	4.250.932	3.381.469	3.295.653	2.801.473	2.639.879	3.490.602	2.473.645	2.401.659	64.351	
2.11	Verwerving	3.428.434	2.882.957	2.091.722	2.198.485	1.935.919	1.705.926	2.245.987	1.591.165	1.217.798	1.212.986	
	<i>Opdrachten</i>	3.428.434	2.882.957	2.091.722	2.198.485	1.935.919	1.705.926	2.245.987	1.591.165	1.217.798	1.212.986	
	Verwerving: voorbereidingsfase	1.540.284	1.418.704	1.409.193	1.760.104	1.627.534	1.295.571	1.725.342	1.238.786	937.992	921.468	
	Verwerving: realisatie	1.888.150	1.464.253	682.529	438.381	308.385	410.355	520.645	352.379	279.806	291.518	
2.12	Instandhouding	271.217	288.728	308.901	269.908	292.574	278.439	269.921	263.381	269.008	267.633	
	<i>Opdrachten</i>	271.217	288.728	308.901	269.908	292.574	278.439	269.921	263.381	269.008	267.633	
	Instandhouding Materieel	271.217	288.728	308.901	269.908	292.574	278.439	269.921	263.381	269.008	267.633	
2.16	Over-/ onderprogrammering	15.327	1.079.247	980.846	827.260	572.980	655.514	974.694	619.099	914.853	- 1.416.268	
	<i>Fonds</i>	15.327	1.079.247	980.846	827.260	572.980	655.514	974.694	619.099	914.853	- 1.416.268	
	Fonds	15.327	1.079.247	980.846	827.260	572.980	655.514	974.694	619.099	914.853	- 1.416.268	
	Ontvangsten	- 14.684	- 14.684	- 14.684	- 14.684	- 14.684	- 14.684	- 14.684	- 14.684	- 14.684	- 14.684	

Tabel 4 Geschatte budgetflexibiliteit

	2027
<i>juridisch verplicht</i>	99,8%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	0,2%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 2 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2027 gaat het naar verwachting om 99,8% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 0,2% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving maritiem materieel

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving van maritiem materieel. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de maritieme projecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit (commercieel) vertrouwelijke informatie is.

Figuur 3 Maritiem materieel

Maritiem materieel In realisatie	Projectbudget t/m 2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
Bewapening maritieme lucht- en raketverdediging	1000-2500			Vertrouwelijk			
ESSM Block 2: Verwerving en integratie	250-1000			Vertrouwelijk			
Floating decoy	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Future Littoral All-Terrain Mobility Band Vagn (FLATM BV)	250-1000			Commercieel vertrouwelijk			
Future Littoral All-Terrain Mobility Patrouillevoertuigen (FLATM-PV)	221	38,4	48,8	68,7	64,7	-	-
Inlichtingencapaciteit Korps Mariniers	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Integratie commandovoorzieningen vlootverbanden	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Langer doorvaren LCF - Elektronische oorlogsvoering	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Langer doorvaren LCF - Materiële zeewaardigheid	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Luchtwaarschuwingsradar Caribisch gebied	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Midlife Update (MLU) Oceangoing Patrol Vessels (OPV)	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Multifunctionele ondersteuningsvaartuigen	250-1000			Commercieel vertrouwelijk			
Radars op de noordzee	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Verbetering Mk48 Torpedo	50-250			Vertrouwelijk			
Vervanging 127 mm kanon Luchtverdedigings- en Commandofregatten	50-250			Vertrouwelijk			
Vervanging Close-in Weapon System (vCIWS)	250-1000			Commercieel vertrouwelijk			
Vervanging hulpvaartuigen	250-1000			Commercieel vertrouwelijk			
Vervanging maritiem Surface-to-surface missile	50-250			Vertrouwelijk			
Vervanging Maritieme Onbemande Systemen (VMOS)	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Vervanging M-fregatten (ASWF)	>2500			Commercieel vertrouwelijk			
Vervanging middelzwaar landingsvaartuig (LCVP)	250-1000			Commercieel vertrouwelijk			
Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit (MCM)	1.275	623,0	222,6	157,8	110,7	55,7	105,3
Vervanging Mk46 Lightweight Torpedo	250-1000			Vertrouwelijk			
Vervanging onderzeeboten (RGP)	>2500			Commercieel vertrouwelijk			
Vervanging zwaargewicht torpedo	250-1000			Vertrouwelijk			
Verwerving Combat Support Ship	484	420,2	54,3	8,8	0,5	-	-
Verwerving Maritieme Onbemenste Systemen (VMOS)	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Verwerving Maritime Strike	1000-2500			Vertrouwelijk			
Verwerving Softkill Torpedo Defensiesysteem	50-250			Commercieel vertrouwelijk			

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk [27 830, nr. 489](#)). Het project 'Vervangende Capaciteit Middelzwaar Landingsvaartuig (vLCVP)' is uitgebreid met de verwerving van een nieuw Littoral Assault Craft (LAC) voor medische doeleinden, ter versterking van de operationele geneeskundige kerens. Tevens wordt *counter-unmanned aerial systems* (C-UAS) capaciteit toegevoegd om de zelfverdediging van maritieme eenheden tegen onbemenste systemen te versterken. Het projectbudget is verhoogd (commercieel vertrouwelijk).

Instandhouding maritiem materieel

De instandhouding van het materieel omvat de ramingen voor de uitgaven die het operationeel houden van de (wapen)systemen met zich meebrengen. Voor dit artikel worden deze vooral door de Directie Materiële Instandhouding van de Koninklijke Marine gedaan. Het betreft zowel de uitbesteding van instandhoudingswerk als de aanschaf van materieel als (reserve-)onderdelen. Het betreft onder andere de instandhoudingsuitgaven voor de Luchtverdedigings- en Commandofregatten, de M-fregatten en de patrouilleschepen.

Over-/onderprogrammering maritiem materieel

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten maritiem materieel

Dit betreft onder andere ontvangsten voortkomend uit werk voor derden door de Directie Materiële Instandhouding van de Koninklijke Marine. Ook de ontvangsten voortkomend uit retour ontvangen BTW op maritieme instandhoudingsuitgaven worden op dit artikel verantwoord.

3.3 Artikel 3: Land materieel

A. Algemene Doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven van het landmaterieel en het instandhouden van materieel uitgevoerd door CLAS. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten, zoals beschreven in beleidsartikel 3 (Koninklijke Landmacht) van de Begroting Hoofdstuk X. Ook vallen de over-/ onderprogrammering en de ontvangsten van landmaterieel onder dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De minister is verantwoordelijk voor de aanschaf van het landmaterieel en de instandhouding van materieel uitgevoerd door CLAS.

C. Beleidswijzigingen

Binnen het landdomein wordt aanzienlijk geïnvesteerd in versterkte gevechtskracht, gevechtsondersteuning en instandhouding ter bescherming van het NAVO-verdragsgebied. Zo heeft Defensie sinds de ontwerpbegroting van vorig jaar vier DMP A-brieven verzonden voor dit artikel. Defensie zet met de investeringen uit de Defensienota 2026 een volgende stap en investeert in de invulling van de NAVO-capaciteitsdoelstellingen voor de zware gemechaniseerde brigade (HIB), de medium infanterie brigade (MIB) en de luchtmobiele brigade (AMB). Ook wordt met investeringen in het 1ste Duits-Nederlandse legerkorps (1GNC) een nadrukkelijke stap gezet op weg naar een legerkorps dat grootschalige gevechtsoperaties kan aansturen en ondersteunen binnen het multidomein optreden-context. Daarom wordt onder meer geïnvesteerd in de modernisering van een luchtverdedigingsbataljon.

Binnen het project 'Verwerving Combat General Purpose Vehicle (CGPV)' wordt daarnaast overgegaan tot de aanschaf van materieel. Defensie zal de Kamer naar verwachting eind 2026 informeren met de D-brief voor dit project. Met het DPO geeft Defensie uw Kamer jaarlijks integraal inzicht in de lopende DMP-projecten. Een overzicht van de lopende landprojecten is met uw Kamer gedeeld in het meest recente DPO (Kamerstuk [27 830, nr. 489](#)).

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 3 Land materieel (bedragen x € 1.000)							
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
Art. Verplichtingen	6.045.100	5.969.772	1.758.117	2.064.139	3.247.198	4.124.258	4.322.573
Uitgaven	2.532.568	2.614.319	3.182.669	5.082.996	6.791.099	5.653.444	5.849.160
3.11 Verwerving	2.107.192	3.235.515	3.978.785	4.831.376	6.248.152	7.102.833	6.726.672
Opdrachten	2.107.192	3.235.515	3.978.785	4.831.376	6.248.152	7.102.833	6.726.672
Verwerving: voorbereidingsfase	0	84	94.170	1.106.285	1.673.220	2.152.543	3.110.044
Verwerving: onderzoeksfase	0	0	0	0	3.057	9.088	10.762
Verwerving: realisatie	2.107.192	3.235.431	3.884.615	3.725.091	4.571.875	4.941.202	3.605.866
3.12 Instandhouding	425.376	442.427	479.895	486.950	464.350	464.191	476.918
Opdrachten	425.376	442.427	479.895	486.950	464.350	464.191	476.918
Instandhouding Materieel	425.376	442.427	479.895	486.950	464.350	464.191	476.918
3.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 1.063.623	- 1.276.011	- 235.330	78.597	- 1.913.580	- 1.354.430
Fonds	0	- 1.063.623	- 1.276.011	- 235.330	78.597	- 1.913.580	- 1.354.430
Fonds	0	- 1.063.623	- 1.276.011	- 235.330	78.597	- 1.913.580	- 1.354.430
Ontvangsten	1.687	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500

Artikel 3 Land materieel (bedragen x € 1.000)

Art.	Verplichtingen	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041
		5.060.101	4.546.439	4.841.384	4.944.204	6.589.181	5.853.918	5.321.371	5.217.113	5.372.052	5.381.087
	Uitgaven	5.210.479	6.537.110	5.310.079	5.522.522	5.724.930	5.612.426	4.505.318	4.664.545	4.903.059	5.263.151
3.11	Verwerving	6.614.032	4.478.901	4.568.234	4.668.841	4.564.057	3.943.065	3.183.193	3.192.813	3.318.354	4.309.313
	<i>Opdrachten</i>	6.614.032	4.478.901	4.568.234	4.668.841	4.564.057	3.943.065	3.183.193	3.192.813	3.318.354	4.309.313
	Verwerving: voorbereidingsfase	3.815.010	3.500.886	3.975.944	4.083.191	4.036.644	3.292.835	2.763.201	2.773.047	2.882.385	3.013.633
	Verwerving: onderzoeksfase	10.762	10.762	10.762	10.762	10.762	10.762	10.763	10.762	12.871	12.871
	Verwerving: realisatie	2.788.260	967.253	581.528	574.888	516.651	639.468	409.229	409.004	423.098	1.282.809
3.12	Instandhouding	464.899	464.847	463.595	465.592	466.487	466.689	468.562	462.639	462.625	462.504
	<i>Opdrachten</i>	464.899	464.847	463.595	465.592	466.487	466.689	468.562	462.639	462.625	462.504
	Instandhouding Materieel	464.899	464.847	463.595	465.592	466.487	466.689	468.562	462.639	462.625	462.504
1.16	Over-/ onderprogrammering	- 1.868.452	1.593.362	278.250	388.089	694.386	1.202.672	853.563	1.009.093	1.122.080	491.334
	<i>Fonds</i>	- 1.868.452	1.593.362	278.250	388.089	694.386	1.202.672	853.563	1.009.093	1.122.080	491.334
	Fonds	- 1.868.452	1.593.362	278.250	388.089	694.386	1.202.672	853.563	1.009.093	1.122.080	491.334
	Ontvangsten	- 2.500	- 2.500	- 2.500	- 2.500	- 2.500	- 2.500	- 2.500	- 2.500	- 2.500	- 2.500

Tabel 5 Geschatte budgetflexibiliteit

	2027
<i>juridisch verplicht</i>	64,7%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	35,3%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 3 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2027 gaat het naar verwachting om 64,7% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 35,3% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving landmaterieel

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving van landmaterieel. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP-proces. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de landprojecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit (commercieel) vertrouwelijke informatie is.

Figuur 4 Land materieel

Land materieel In realisatie	Projectbudget t/m 2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
155mm Precision Guided Munition (PGM) voor de PzH2000	134	52,7	17,1	15,1	4,6	19,7	24,1
Aanvulling inzetvoorraad Patriot PAC-3 raketten	250-1000						-
Doorontwikkeling Combat Unmanned Ground Systems (CUGS)	250-1000						-
Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie	>2500						-
Ground based Area Access Denial (GAAD)	50-250						-
Levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuig	119	48,9	21,0	31,9	16,8	-	-
Licht Indirect Vurend Systeem (LIVS)	250-1000						-
Midlife update (MLU) Boxer	250-1000						-
Midlife Update (MLU) Bushmaster	50-250						-
Midlife Update (MLU) Fennek	577	114,6	43,1	55,0	96,0	78,0	190,5
Midlife Update (MLU) voor de Pantserhouwitser 2000NL (PzH2000NL)	250-1000						-
Midlife Update (MLU) voor het wapensysteem Infanterie gevechtsvoertuig (IGV) CV9035NL	927	358,8	163,0	174,0	231,1	-	-
Multi-Missie Radar (MMR)	250-1000						-
Raketartillerie	250-1000						-
Uitbreiding zware bergingscapaciteit	250-1000						-
Verlenging levensduur Patriot	1000-2500						-
Vervanging CBRN Detectie, Identificatie en Monitoring	50-250						-
Vervanging drijvende brugslagcapaciteit	64	50,7	4,7	8,2	-	-	-
Vervanging en uitbreiding Short Range Anti-Tank (SRAT) capaciteit	250-1000						-
Vervanging Medium Girder Bridge	50-250						-
Vervanging Medium Range Anti-Tank (MRAT)	166	72,7	-	17,5	78,1	-	-
Vervanging MRAD & SHORAD	1000-2500						-
Verwerving Amfibische brugslagcapaciteit	50-250						-
Verwerving Combat Counter-UAS	1.575	146,3	173,3	396,2	355,2	281,7	221,8
Verwerving Combat General Purpose Vehicle (CGPV)	250-1000						-
Verwerving infanteriegevechtsvoertuig CV90	1000-2500						-
Verwerving Leopard-2A8 gevechtstanks	1.646	211,2	11,0	93,5	99,0	312,4	445,5

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk [27 830, nr. 489](#)). Een wijziging binnen het project '*Combat General Purpose Vehicle* (CGPV)' is dat het budget is verhoogd als gevolg van een projectuitbreiding (commercieel vertrouwelijk). Defensie schaft meer gepantserde ondersteunende voertuigen aan als ondersteunende capaciteit van de zware gemechaniseerde brigade (HIB) en de medium infanterie brigade (MIB). De verwervingsvoorbereidingsfase wordt afgerond waarna een D-brief volgt. Daarnaast is het projectbudget van het project 'Licht Indirect Vurend Systeem (LIVS)' verhoogd als gevolg van een projectuitbreiding (commercieel vertrouwelijk). Tevens wordt er gezocht naar een geschikt platform voor de mortieroplossing voor zowel de zware gemechaniseerde brigade (HIB) en de medium infanterie brigade (MIB).

Instandhouding landmaterieel

De instandhouding van het landmaterieel omvat de ramingen voor de uitgaven die het operationeel houden van de (wapen-)systemen voor het landoptreden met zich meebrengt. Deze worden vooral door het Materieel Logistiek Commando gedaan. Het betreft zowel de uitbesteding van instandhoudingswerk als de aanschaf van materieel ten behoeve van de logistieke keten voor reservedelen. Dat geldt zowel voor de grondgebonden A-, B-, en C-systemen als voor overige assortimenten, zoals onder andere tenten, werken op hoogte, fysieke inzetbaarheid, geografisch kaartmateriaal, gereedschap en werkplaatsuitrusting.

Over-/onderprogrammering landmaterieel

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeelniveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten land materieel

De ontvangsten bestaan uit de verkoopopbrengsten van materieel en overige ontvangsten. Dit betreft onder andere ontvangsten voortkomend uit verkoop van reservedelen aan NAVO-partners. Ook de ontvangsten die voortkomen uit retour ontvangen BTW worden op dit artikel verantwoord.

3.4 Artikel 4: Lucht materieel

A. Algemene Doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven van het luchtmaterieel en het instandhouden van materieel door CLRS. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten zoals beschreven in beleidsartikel 4 (Koninklijke Luchtmacht) van de Begroting Hoofdstuk X. Ook vallen de over-/ onderprogrammering en de ontvangsten van lucht materieel onder dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De minister is verantwoordelijk voor de aanschaf van luchtmaterieel en het instandhouden van materieel uitgevoerd door de luchtmacht.

C. Beleidswijzigingen

Nederland levert vanuit het luchtdomein een belangrijke bijdrage aan collectieve afschrikking en verdediging. Defensie investeert hiervoor, ook samen met onze bondgenoten, in robuust en geavanceerd materieel. Sinds de ontwerpbegroting van vorig jaar is hiertoe de DMP A-brief 'Midlife Update Multi-Role Tanker Transport' (MLU MRTT) verzonden (Kamerstuk [27 830, nr. 486](#)).

Met het oog op de Defensienota 2026 zet Defensie zich in om de operationele capaciteiten in het luchtdomein verder te versterken. Hierbij ligt de focus op het vergaren van inlichtingen en het sneller verwerken en analyseren van data, zodat beslissingen in de luchtdomein sneller en effectiever kunnen worden genomen. Ook de materiële slagkracht wordt versterkt, de tankervloot groeit bijvoorbeeld met een extra MRTT-toestel. Verder wordt gestart met de voorbereidingen op de aanschaf van een aantal F-35's.

Met het DPO geeft Defensie uw Kamer jaarlijks integraal inzicht in de lopende DMP-projecten. Een overzicht van de lopende luchtprojecten is met uw Kamer gedeeld in het meest recente DPO (Kamerstuk [27 830, nr. 489](#)).

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 4 Lucht materieel (bedragen x € 1.000)							
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
Art. Verplichtingen	2.919.927	2.591.973	1.602.375	1.502.970	1.698.436	2.038.105	1.789.120
Uitgaven	2.142.253	2.134.915	2.227.552	3.201.202	2.889.955	2.494.456	2.101.581
4.11 Verwerving	1.457.217	1.909.205	2.377.879	3.056.519	2.774.263	2.876.698	2.278.115
Opdrachten	1.457.217	1.909.205	2.377.879	3.056.519	2.774.263	2.876.698	2.278.115
Verwerving: voorbereidingsfase	0	0	48.480	232.476	535.173	713.357	742.565
Verwerving: realisatie	1.457.217	1.909.205	2.329.399	2.824.043	2.239.090	2.163.341	1.535.550
4.12 Instandhouding	685.036	619.084	748.032	665.658	690.955	693.867	674.964
Opdrachten	685.036	619.084	748.032	665.658	690.955	693.867	674.964
Instandhouding Materieel	685.036	619.084	748.032	665.658	690.955	693.867	674.964
4.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 393.374	- 898.359	- 520.975	- 575.263	- 1.076.109	- 851.498
Fonds	0	- 393.374	- 898.359	- 520.975	- 575.263	- 1.076.109	- 851.498
Fonds	0	- 393.374	- 898.359	- 520.975	- 575.263	- 1.076.109	- 851.498
Ontvangsten	12.870	9.840	11.480	13.369	13.469	14.140	7.769

Artikel 4 Lucht materieel (bedragen x € 1.000)												
Art.	Verplichtingen	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041	
		1.816.464	1.930.219	1.648.015	1.607.723	2.784.099	2.566.546	2.618.844	2.323.021	2.516.868	2.726.252	
	Uitgaven	2.689.193	3.257.456	2.541.596	2.441.317	2.936.427	2.554.633	2.779.440	3.089.010	2.953.297	1.251.343	
4.11	Verwerving	2.018.006	1.838.740	1.524.805	1.312.432	1.627.549	1.377.263	1.478.871	1.335.794	1.519.131	1.773.735	
	<i>Opdrachten</i>	2.018.006	1.838.740	1.524.805	1.312.432	1.627.549	1.377.263	1.478.871	1.335.794	1.519.131	1.773.735	
	Verwerving: voorbereidingsfase	970.061	1.016.217	782.539	772.552	1.010.524	859.521	854.895	715.251	794.446	793.051	
	Verwerving: realisatie	1.047.945	822.523	742.266	539.880	617.025	517.742	623.976	620.543	724.685	980.684	
4.12	Instandhouding	661.831	651.615	651.474	647.576	650.655	632.594	609.494	621.667	622.451	622.451	
	<i>Opdrachten</i>	661.831	651.615	651.474	647.576	650.655	632.594	609.494	621.667	622.451	622.451	
	Instandhouding Materieel	661.831	651.615	651.474	647.576	650.655	632.594	609.494	621.667	622.451	622.451	
4.16	Over-/ onderprogrammering	9.356	767.101	365.317	481.309	658.223	544.776	691.075	1.131.549	811.715	- 1.144.843	
	<i>Fonds</i>	9.356	767.101	365.317	481.309	658.223	544.776	691.075	1.131.549	811.715	- 1.144.843	
	Fonds	9.356	767.101	365.317	481.309	658.223	544.776	691.075	1.131.549	811.715	- 1.144.843	
	Ontvangsten	- 8.007	- 900	- 1.000	- 1.000	- 1.000	- 1.000	- 1.000	- 1.000	- 1.000	- 1.000	

Tabel 6 Geschatte budgetflexibiliteit

	2027
<i>juridisch verplicht</i>	75,6%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	24,4%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 4 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2027 gaat het naar verwachting om 75,6% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 24,4% van dit artikel, is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving lucht materieel

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving van lucht materieel. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP-proces. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de luchtprojecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit (commercieel) vertrouwelijke informatie is.

Figuur 5 Lucht materieel

Lucht materieel In realisatie	Projectbudget t/m 2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
Anti-A2AD capaciteit F-35	250-1000			Vertrouwelijk			
Apache Remanufacture	1.177	659,6	40,1	101,7	118,1	96,7	160,9
Block Upgrade AH-64E, Chinook en Multi-Ship Multi-Type (MSMT)	250-1000			Commercieel vertrouwelijk			
Chinook Vervanging & Modernisering	1.191	880,8	19,9	63,3	74,4	70,2	82,2
Cyber en Elektromagnetische Activiteiten (CEMA) capaciteit CLRS	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Deep Strike Capaciteit Air	250-1000			Vertrouwelijk			
F-35 tactische bewapening	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
F-35: Verwerving middellange tot lange afstandsraaket	250-1000			Vertrouwelijk			
Midlife Update Multi-Role Tanker Transport	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Midlife Update NH90	730	55,2	29,8	55,0	90,0	90,0	110,0
Modelling & Simulation Special Operation Forces (SOF) Air	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
MQ-9 Bewapening	50-250			Vertrouwelijk			
Multi Ship Multi Type (MSMT) Helikopter Simulatoren	218	41,3	35,0	66,9	38,3	20,0	16,9
Network Enabled Capabilities Helikopters	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
NH90	1.670	1.386,6	23,7	43,0	68,0	55,0	50,0
Opbouw Operationele Satelliet Capaciteit	250-1000			Commercieel vertrouwelijk			
Operational Training Infrastructure	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Programma Doorontwikkeling F-35	3.360	113,6	112,1	115,6	108,6	116,8	143,5
Uitbreiden en versterken MQ-9 capaciteit	250-1000			Commercieel vertrouwelijk			
Verbeteren Visuele geleiding helikopters	50-250			Commercieel vertrouwelijk			
Verbetering AH-64E bewapening-Joint Air to Ground Missiles (JAGM)	50-250			Vertrouwelijk			
Verbetering Zelfbeschermingssytemen Helikopters	250-1000			Commercieel vertrouwelijk			
Vervanging initiele vliegeropleidingscapaciteit	163	25,3	22,7	101,8	2,1	11,0	-
Vervanging Medium Power Radars in Wier en Nieuw Milligen	132	99,1	20,2	12,5	-	-	-
Vervanging Medium Utility Helicopter (Aanschaf H225M Caracal)	1000-2500			Commercieel vertrouwelijk			
Vervanging strategisch luchttransport en AAR (MRTT)	469	466,7	-	-	-	2,3	-
Vervanging tactische luchttransport capaciteit	1.409	231,1	265,1	257,3	418,6	114,9	122,0
Verwerving F-35	7.372	5.627,5	349,6	379,7	377,5	193,7	152,5
Vliegtuigafreminstallatie	71	50,3	11,6	3,9	-	-	5,6

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk [27 830, nr. 489](#)).

Instandhouding lucht materieel

De geraamde uitgaven voor instandhouding van lucht materieel betreffen de instandhoudingsuitgaven van de luchtmacht. In de instandhoudingsfase wordt het wapensysteem door de luchtmacht in gebruik genomen en in stand gehouden tot en met het einde van de levensduur van het wapensysteem. Naast de (vliegende) hoofdwapensystemen is de luchtmacht ook integraal verantwoordelijk voor gebruik en instandhouding van alle Land- en Grondgebonden wapen- en missie ondersteunend lucht materieel. Het betreft onder andere de instandhoudingsuitgaven voor de jachtvliegtuigen, de gevechts- en transporthelikopters, MQ-9's, C-130's, maar ook de Patriots als Grondgebonden materieel.

Over-/onderprogrammering lucht materieel

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten lucht materieel

De geraamde ontvangsten bestaan voornamelijk uit de recoupment ontvangsten voor de verkoop van nieuwe F-35 toestellen door de Verenigde Staten. Zo ontvangt Nederland een deel van de bijgedragen F-35 ontwikkelingskosten terug als toeslag van de landen die vallen buiten de groep van oorspronkelijke ontwikkelingspartners.

3.5 Artikel 5: Infrastructuur en Vastgoed

A. Doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven en instandhouden van alle infrastructuur en vastgoed van Defensie. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding wordt daarbij ingezet om het vastgoed in de gewenste kwaliteit en staat te krijgen en behouden. Ook vallen over-/ onderprogrammering en de ontvangsten van infrastructuur en vastgoed onder dit artikel. Naast de infrastructuur en vastgoed van Defensie wordt ook NAVO-vastgoed in Nederland begroot binnen dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De minister is verantwoordelijk voor de aanschaf en instandhouding van infrastructuur en vastgoed van Defensie en de afstoting van overtollige infrastructuur en vastgoed. Het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) is de opdrachtnemer voor het uitvoeren van de door Defensie uitgegeven opdrachten.

C. Beleidswijzigingen

Vastgoed is randvoorwaardelijk om de krijgsmacht optimaal te ondersteunen om te groeien en de gereedstelling versneld te bewerkstelligen. Voor vastgoed heeft Defensie een omvangrijke opgave. Een aanzienlijk deel is verouderd en past niet bij een toekomstbestendige krijgsmacht. Een deel is aangewezen als monument op basis van Erfgoedwetgeving, waarbij het doel is dat het wordt behouden zonder dat het een beperking vormt voor de operationele inzet.

In 2025 is de Commandopost Vastgoed opgericht om benodigde versnelling te realiseren. Defensie werkt met onder meer andere ministeries en omgevingspartners samen. Dit heeft tot doel om zo slim mogelijk om te gaan met beperkende omgevingsfactoren, zoals stikstofproblematiek en netcongestie.

Om te versnellen, wordt ingezet op gestandaardiseerd en industrieel bouwen. Legeringsgebouwen zijn al op deze manier aanbesteed en worden gerealiseerd. Bij de vernieuwing van onder andere kantoren, leslokalen en magazijnen wordt deze methode eveneens gevolgd. Om het vastgoed te verduurzamen, wil Defensie dat alle kantoorgebouwen in 2027 minimaal energielabel C hebben en in 2029 aan de energiebesparingsplicht voldoen. Over ontwikkelingen op het gebied van vastgoed, leefomgeving en ruimtelijke ordening wordt uw Kamer geïnformeerd via de Stand van Defensie en/of via een verzamelbrief.

Met de Defensienota 2026 gaat Defensie veel extra investeringen doen in vastgoed en infrastructuur. Daarnaast worden er ook extra investeringen in de energiezeekerheid van kritieke infrastructuur van Defensie gedaan.

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 5 Infrastructuur en vastgoed (bedragen x € 1.000)							
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
Art. Verplichtingen	1.559.286	2.133.525	2.407.504	2.336.986	2.128.901	1.862.290	1.748.172
Uitgaven	1.355.180	1.811.767	1.508.817	2.102.610	1.871.361	1.554.749	2.016.559
5.11 Verwerving	706.566	1.767.635	1.406.889	1.825.239	1.529.813	1.809.048	1.175.612
Opdrachten	706.566	1.767.635	1.406.889	1.825.239	1.529.813	1.809.048	1.175.612
Verwerving: voorbereidingsfase	0	0	501	165.204	304.577	350.940	474.208
Verwerving: realisatie	706.566	1.767.635	1.406.388	1.660.035	1.225.236	1.458.108	701.404
5.12 Instandhouding	648.614	745.739	724.541	634.779	642.613	656.573	655.882
Opdrachten	648.614	745.739	724.541	634.779	642.613	656.573	655.882
Instandhouding Infrastructuur	648.614	745.739	724.541	634.779	642.613	656.573	655.882
5.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 701.607	- 622.613	- 357.408	- 301.065	- 910.872	185.065
Fonds	0	- 701.607	- 622.613	- 357.408	- 301.065	- 910.872	185.065
Fonds	0	- 701.607	- 622.613	- 357.408	- 301.065	- 910.872	185.065
Ontvangsten	29.144	20.270	20.270	20.270	20.270	20.270	20.270

Artikel 5 Infrastructuur en vastgoed (bedragen x € 1.000)												
Art.	Verplichtingen	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041	
		1.707.466	1.845.895	2.104.852	2.391.587	2.557.866	2.006.087	1.741.511	1.674.825	1.640.309	1.768.104	
	Uitgaven	1.842.627	2.576.539	1.977.425	1.768.163	1.911.480	1.687.160	1.692.326	1.766.343	1.808.319	5.348.529	
5.11	Verwerving	1.122.561	1.244.401	1.505.303	1.787.973	1.960.397	1.411.128	1.129.856	1.069.722	1.001.071	1.235.136	
	<i>Opdrachten</i>	1.122.561	1.244.401	1.505.303	1.787.973	1.960.397	1.411.128	1.129.856	1.069.722	1.001.071	1.235.136	
	Verwerving: voorbereidingsfase	514.176	770.620	1.027.894	1.399.806	1.546.784	1.143.581	869.829	814.421	751.372	986.763	
	Verwerving: realisatie	608.385	473.781	477.409	388.167	413.613	267.547	260.027	255.301	249.699	248.373	
5.12	Instandhouding	660.389	660.116	643.510	649.750	607.562	604.961	604.305	596.163	590.541	585.566	
	<i>Opdrachten</i>	660.389	660.116	643.510	649.750	607.562	604.961	604.305	596.163	590.541	585.566	
	Instandhouding Materieel	660.389	660.116	643.510	649.750	607.562	604.961	604.305	596.163	590.541	585.566	
5.16	Over-/ onderprogrammering	59.677	672.022	- 171.388	- 669.560	- 656.479	- 328.929	- 41.835	100.458	216.707	3.527.827	
	<i>Fonds</i>	59.677	672.022	- 171.388	- 669.560	- 656.479	- 328.929	- 41.835	100.458	216.707	3.527.827	
	Fonds	59.677	672.022	- 171.388	- 669.560	- 656.479	- 328.929	- 41.835	100.458	216.707	3.527.827	
	Ontvangsten	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	

Tabel 7 Geschatte budgetflexibiliteit

	2027
<i>juridisch verplicht</i>	62,0%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	38,0%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 5 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2027 gaat het naar verwachting om 62,0% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 38,0% van dit artikel, is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving infrastructuur en vastgoed

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving en afstoting van infrastructuur en vastgoed. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

De toelichtingen op de reeds bestaande projecten zijn te lezen in de Stand van Defensie en/of verzamelbrieven die met uw Kamer zijn gedeeld. Hier kunnen ook de projecten gevonden worden die origineel in de tabel stonden die bijgevoegd was in dit artikel. Dit is gedaan om informatie te condenseren in zo min mogelijk verschillende bronnen, zoals uw kamer verzocht heeft.

Instandhouding infrastructuur en vastgoed

De geraamde uitgaven dienen voor de instandhouding van het vastgoed en de infrastructuur van Defensie. De omvang van de vastgoedportefeuille van Defensie is bijna 6 miljoen m² bebouwd vloeroppervlak verdeeld circa 447 locaties in binnen- en buitenland. De portefeuille omvat circa 11.000 gebouwen. Daarnaast bezit Defensie circa 342 miljoen m² terrein, waarvan circa 260 miljoen m² aan oefen- en schietterreinen. Defensie gebruikt bovendien ook indirect ruimte: geluidsruimte om te kunnen vliegen en veiligheidszones rondom bijvoorbeeld munitieopslag.

Over-/onderprogrammering infrastructuur en vastgoed

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeelniveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten

De verkoopopbrengsten infrastructuur en vastgoed hebben betrekking op de opbrengsten van de af te stoten objecten. Het overtollig vastgoed wordt in vrijwel alle gevallen eerst op basis van het Kader Overname Rijksvastgoed (KORV) door het RVB ingekocht.

3.6 Artikel 6: IT

A. Algemene doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven en instandhouden van de IT van Defensie. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. Ook vallen over-/ onderprogrammering en de ontvangsten van IT onder dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De minister is verantwoordelijk voor de aanschaf en instandhouding van IT materieel binnen Defensie en de afstoting van overtollig IT-materieel.

C. Beleidswijzigingen

Digitalisering speelt een sleutelrol bij de ontwikkeling van militair vermogen. De ingezette digitale transformatie stelt Defensie in staat om – beter dan de tegenstander – geïntegreerde effecten te bereiken, informatie- en beslisdominantie te bereiken en continue nieuwe en huidige technologieën om te zetten in gevechtskracht. De Kamer is op 3 juli 2025 geïnformeerd over deze Digitale Transformatie Strategie (Kamerstuk [36 592, nr. 23](#)). In de Defensienota heeft digitalisering een centrale rol gekregen binnen de versterking en vernieuwing van de Krijgsmacht, inclusief passende investeringen. Daarmee wordt er een versnelling ingezet op het gebied van de Digitale Transformatie. Uw Kamer wordt jaarlijks in de Stand van Defensie geïnformeerd over de voortgang van de strategie.

Het programma Grensverleggende IT (GrIT) vervangt de IT-infrastructuur van Defensie en vormt daarmee een belangrijke basis hierbij. Het programma valt onder de Regeling Grote Projecten (RPG). Defensie verstuurt halfjaarlijkse voortgangsrapportages over het programma. De achtste rapportage is verzonden op 1 april 2026 (Kamerstuk [35728, nr. 25](#)). Het programma is herijkt, waardoor de focus ligt op snel implementeren van IT die direct waarde toevoegt voor de operationele eenheden. Zo wordt er met prioriteit gewerkt aan de modules ontplooid binnen het programma, om deze zo snel mogelijk op te leveren.

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 6 IT (bedragen x € 1.000)							
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
Art. Verplichtingen	2.580.548	2.275.516	2.231.534	2.233.517	2.195.250	2.634.218	2.733.357
Uitgaven	1.768.753	2.387.687	1.994.922	1.793.926	1.832.012	2.204.946	2.661.756
6.11 Verwerving	817.533	1.959.103	1.907.463	1.724.693	1.486.229	1.874.893	2.049.516
Opdrachten	817.533	1.959.103	1.907.463	1.724.693	1.486.229	1.874.893	2.049.516
Verwerving: voorbereidingsfase	0	29.407	57.497	879.358	1.052.937	1.322.090	1.712.655
Verwerving: onderzoeksfase	0	0	7.963	4.057	4.057	822	822
Verwerving: realisatie	817.533	1.929.696	1.842.003	841.278	429.235	551.981	336.039
6.12 Instandhouding	951.220	1.016.980	891.999	929.564	996.247	1.035.745	741.697
Opdrachten	951.220	1.016.980	891.999	929.564	996.247	1.035.745	741.697
Instandhouding IT	951.220	1.016.980	891.999	929.564	996.247	1.035.745	741.697
6.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 588.396	- 804.540	- 860.331	- 650.464	- 705.692	- 129.457
Fonds	0	- 588.396	- 804.540	- 860.331	- 650.464	- 705.692	- 129.457
Fonds	0	- 588.396	- 804.540	- 860.331	- 650.464	- 705.692	- 129.457
Ontvangsten	15.634	16.769	16.769	16.769	16.769	16.769	16.769

Artikel 6 IT (bedragen x € 1.000)

Art.	Verplichtingen	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041
		3.238.752	2.999.878	3.066.925	3.339.302	3.867.865	3.735.859	3.540.661	3.388.051	3.293.018	3.697.876
	Uitgaven	3.089.024	2.584.225	3.586.227	3.663.775	4.181.668	4.029.793	4.065.088	4.064.755	4.369.853	4.417.532
6.11	Verwerving	2.482.372	2.303.344	2.362.185	2.613.869	3.177.211	3.028.058	2.874.323	2.695.874	2.661.951	2.763.315
	<i>Opdrachten</i>	2.482.372	2.303.344	2.362.185	2.613.869	3.177.211	3.028.058	2.874.323	2.695.874	2.661.951	2.763.315
	Verwerving: voorbereidingsfase	2.249.647	2.078.919	2.193.363	2.446.440	3.031.078	2.869.750	2.739.497	2.553.111	2.518.826	2.629.146
	Verwerving: onderzoeksfase	822	822	822	1.028	1.028	1.028	1.131	1.131	1.131	1.131
	Verwerving: realisatie	231.903	223.603	168.000	166.401	145.105	157.280	133.695	141.632	141.994	133.038
6.12	Instandhouding	739.622	729.911	757.364	752.792	725.522	728.768	726.137	747.000	753.583	689.859
	<i>Opdrachten</i>	739.622	729.911	757.364	752.792	725.522	728.768	726.137	747.000	753.583	689.859
	Instandhouding Materieel	739.622	729.911	757.364	752.792	725.522	728.768	726.137	747.000	753.583	689.859
6.16	Over-/ onderprogrammering	- 132.370	- 449.030	466.678	297.114	278.935	272.967	464.628	621.881	954.319	964.358
	<i>Fonds</i>	- 132.370	- 449.030	466.678	297.114	278.935	272.967	464.628	621.881	954.319	964.358
	Fonds	- 132.370	- 449.030	466.678	297.114	278.935	272.967	464.628	621.881	954.319	964.358
	Ontvangsten	- 16.769	- 16.769	- 16.769	- 16.769	- 16.769	- 16.769	- 16.621	- 16.621	- 16.621	- 16.621

Tabel 8 Geschatte budgetflexibiliteit

	2027
<i>juridisch verplicht</i>	60,4%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	39,6%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 6 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2027 gaat het naar verwachting om 60,4% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 39,6% van dit artikel, is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving IT

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving en afstoting van IT. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP-proces. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de IT-projecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit commercieel vertrouwelijke informatie is.

Figuur 6 IT

IT In realisatie	Projectbudget t/m 2025		2026	2027	2028	2029	2030	2031
Geinstrumenteerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden	122	73,5	10,2	18,9	15,6	3,6	-	-
GrIT (RGP)	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Joint Electronic Attack (EOV)	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Modernisering Tactische Indoor Simulator (TACTIS)	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Programma Foxtrot	>2500			Commercieel vertrouwelijk				
Realisatie Maritime Operations Centre Admiral BENELUX (MOC ABNL)	67	4,1	4,0	4,5	27,2	19,4	7,6	-
Vervanging en uitbreiding Vervanging Advanced Stinger Trainer (AST)	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVS-systeem	50-250			Commercieel vertrouwelijk				

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk [27 830](#), nr. 489).

Een wijziging van de reeds bestaande projecten 'Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVS-systeem' (electronische oorlogsvoering) en 'Joint Electronic Attack (EOV)' is dat het budget is verhoogd als gevolg van een projectuitbreiding (commercieel vertrouwelijk). Defensie breidt hiermee haar defensieve en offensieve elektronische oorlogsvoering (EOV) capaciteit uit in het elektromagnetisch spectrum (EMS). Tevens heeft Defensie in juni 2026 een contract getekend voor het project 'Joint Electronic Attack'. Defensie schaft bij de Nederlandse tak van Duitse leverancier Hensoldt de EOVS-middelen aan. Onderdeel van het project is ook de aanschaf bij de Duitse leverancier *General Dynamics Land Systems* (GDELS) van het nieuwe pantserwielvoertuig 'Piranha-5' als platform voor de EOVS-systemen. Daarnaast heeft Defensie een additionele bestelling geplaatst bij het Amerikaanse L3Harris voor de verwerving van radio's binnen het deelproject 'Militaire Transmissie Bouwblok (MTBB)' van het programma Foxtrot (commercieel vertrouwelijk).

Instandhouding IT

De geraamde uitgaven dienen voor instandhouding van de IT van Defensie. Informatie sneller en slimmer verkrijgen, verwerken en verspreiden, om zo gericht te sturen en succesvol te kunnen zijn in moderne conflicten en crises vormt de kern van informatiegestuurd optreden. Met de Defensienota wordt een aantal gerichte maatregelen van moderne IT toegepast. Dit draagt bij aan een hogere materiële gereedheid, compliance en veiligheid en zicht voor snellere en betere besluitvorming.

Over-/en onderprogrammering IT

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen ontstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten

Dit zijn de ontvangsten die rechtstreeks gerelateerd zijn aan IT, bijvoorbeeld als het Joint Informatievoorziening Commando (JIVC) van Defensie diensten levert aan derden.

3.8 Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten

Budgettaire gevolgen van beleid

Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten (bedragen x € 1.000)							
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031
Art. Verplichtingen	0	1.488	182.494	1.747.720	2.690.713	3.628.874	5.216.896
Uitgaven	0	1.488	182.494	1.747.720	2.690.713	3.628.874	5.216.896
8.18 Nader te wijzen uitgaven	0	1.488	182.494	1.747.720	2.690.713	3.628.874	5.216.896
Fonds	0	1.488	182.494	1.747.720	2.690.713	3.628.874	5.216.896
Fonds	0	1.488	182.494	1.747.720	2.690.713	3.628.874	5.216.896
Ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0

Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten (bedragen x € 1.000)											
Art.	Verplichtingen	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041
		4.367.387	3.872.728	3.445.224	3.317.243	2.799.449	3.204.075	3.743.075	3.930.048	3.783.006	4.050.001
	Uitgaven	4.367.387	3.872.728	3.445.224	3.317.243	2.799.449	3.204.075	3.743.075	3.930.048	3.783.006	4.048.113
8.18	Nader te wijzen uitgaven	4.367.387	3.872.728	3.445.224	3.317.243	2.799.449	3.204.075	3.743.075	3.930.048	3.783.006	4.048.113
	Fonds	4.367.387	3.872.728	3.445.224	3.317.243	2.799.449	3.204.075	3.743.075	3.930.048	3.783.006	4.048.113
	Fonds	4.367.387	3.872.728	3.445.224	3.317.243	2.799.449	3.204.075	3.743.075	3.930.048	3.783.006	4.048.113
	Ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Op dit artikel worden de overige uitgaven en ontvangsten opgenomen. Het betreft uitgaven en/of ontvangsten die op een later moment toegedeeld moeten worden aan de beleidsartikelen van het DMF.

4. BIJLAGEN

4.1 Bijlage instandhouding vastgoed

In deze bijlage wordt een toelichting gegeven op de instandhouding van het vastgoed van Defensie.

1. Instandhouding van het vastgoed

Scope van instandhouding

Onder instandhouding vallen alle activiteiten op het vlak van het onderhouden van het vastgoed in eigendom, de huur van vastgoed en de inrichting van ruimten. Daarnaast vallen ook de Commandanten Voorzieningen (COVO) voor kleine aanpassingen binnen de scope, net als adviesuren van het Rijksvastgoedbedrijf (RVB). Aanpassingen aan nieuwe wetgeving en verduurzaming van vastgoed vallen onder investeringen, tenzij deze bij onderhoud gelijk mee te nemen zijn. Door de ruimere definitie van instandhouding is de budgettrek in onderstaande tabel groter dan die opgenomen in het strategisch vastgoedplan.

Aanpak instandhouding

Voor het onderhoud van het vastgoed wordt onderscheid gemaakt tussen planbaar en niet-planbaar onderhoud. Planbaar onderhoud (PO) wordt gepland op basis van inspecties die worden verzorgd door het RVB. Niet-planbaar onderhoud (NPO) vindt plaats op moment dat storingen optreden. Periodiek worden gebouwen geïnspecteerd om de staat van het vastgoed vast te stellen. Het streven is om gemiddeld genomen een gebouw een keer in de zes jaar te inspecteren.

De bevindingen uit de inspecties worden afgezet ten opzichte van het gevraagde kwaliteitsniveau en worden daarna via het Meerjarig Onderhoudsplan (MJOP) geprioriteerd en afgestemd met de Defensieonderdelen. Hierbij wordt gekeken naar criteria zoals veiligheid, wettelijke verplichting en operationele noodzaak. NPO betreft de herstelwerkzaamheden en reparaties die niet zijn voorzien en niet kunnen wachten om opgenomen te worden in het MJOP. Ook het opheffen van mankementen naar aanleiding van keuringen wordt vanuit het NPO betaald. Voor een gezonde portefeuille zou een verhouding tussen PO en NPO van 80 / 20 verwacht worden. In werkelijkheid is door de achterstanden in onderhoud die verhouding 38 / 62.

Binnen instandhouding kan onderscheid gemaakt worden in de volgende activiteiten die het RVB voor Defensie uitvoert:

- Instandhouding Gebouwen
- Instandhouding Start & Rolbanen
- Instandhouding ECT (ondergrondse infra, wegen, havens)
- Instandhouding Schietbanen
- Cyclisch Terrein Technisch onderhoud (bos- en groenvoorziening)
- Vastgoedinformatie
- Juridisch- en omgevingsbeheer
- Keuringen

De scope van het project Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem (DBBS) is beperkt en het project DBBS is in 2025 beëindigd. Defensie stabiliseert in samenwerking met het RVB nu en voor de komende jaren de huidige beveiligingssystemen, met als uiteindelijk doel voor alle locaties een elektronisch beveiligingssysteem (EBS) op basis van een 'proven concept'.

De instandhouding van beveiligingssystemen voor defensielocaties blijft een taak van het RVB en de continuïteit van huidige en toekomstige beveiligingssystemen blijft geborgd.

Defensie wil modern vastgoed dat optimaal bijdraagt aan de gereedstelling en inzet van de krijgsmacht en heeft daarom behoefte aan kazernes die aantrekkelijk zijn om in te werken en wonen, die duurzaam en betaalbaar zijn en op logische plekken staan in Nederland. Om de vastgoedportefeuille in balans te krijgen zijn ingrijpende keuzes nodig. In de kamerbrief 'Strategisch Vastgoedplan 2022' (Kamerstukken II, 2022/23, [36124, nr. 12](#)) zijn de kaders, doelstellingen en aanpak voor het Defensievastgoed nader toegelicht.

Met het RVB worden in een jaaropdracht afspraken gemaakt over de te leveren prestaties en de hiervoor beschikbare middelen. Het RVB is verantwoordelijk voor de uitvoering van de daarbij horende beheer- en onderhoudsregimes. De prestaties van vastgoed en infrastructuur worden gemeten en uitgedrukt in prestatie-indicatoren. De indicatoren leggen de verbinding tussen de sturing op en verantwoording over de prestaties.

Kengetallen

Defensie heeft met het RVB een afspraak gemaakt over de hoeveelheid te beheren vastgoed en om tenminste 90 procent van de wettelijke keuringen voor installaties tijdig goedgekeurd te hebben. Defensie is met het RVB in overleg over het verbeteren van de informatievoorziening, rapportagesystematiek en meetindicatoren, zoals herstellijd storingen, projecttevredenheid, inspecties en doelmatigheid.

Tabel 9 Kengetallen per 01-01-2026		
Kengetal	Indicator	Hoeveelheid
Bruto Vloer Oppervlakte (x 1.000)	Aantal m ² kantoren, lesgebouwen, restaurants en recreatie	2.006
	Aantal m ² legering	817
	Aantal m ² magazijnen, stallingen en bunkers	1.911
	Aantal m ² werkplaatsen, installaties en facilitair	1.064
	Aantal m ² overige gebouwen	284
	Aantal m ² totaal	6.083
Keuringen	% installaties	90%

2. Budgettaire aspecten

In de Kamerbrief 'Strategisch Vastgoedplan 2022' (Kamerstukken II, 2022/23, [36124, nr. 12](#)) die in december 2022 met de Kamer is gedeeld, worden de kaders en doelstellingen van het Strategisch Vastgoedplan uiteengezet. Doel is om een vastgoedportefeuille te realiseren die de taakuitvoering optimaal ondersteunt en toekomstbestendig is. Om de transformatie van het vastgoed te kunnen realiseren, is in de Defensienota 2026 het budget voor vastgoed structureel verhoogd.

4.2 Bijlage afkortingen

Tabel 10 Afkortingen

Afkorting	Omschrijving
AGW	Assortimentsgewijs werken
AWR	Afwijkingsrapportage
BTW	Belasting Toegevoegde Waarde
C-130	transportvliegtuig
CEMA	Cyber Electromagnetic Activities
CLAS	Commando Landstrijdkrachten
CLSK	Commando Luchstrijdkrachten
CODEMA	Commissie Ontwikkeling Defensie Materieel
CODEMO	Commissie Defensie Materieel Ontwikkeling
COMMIT	Commando Materieel en IT
COTS/MOTS	Commercial/Military Off The Shelf
COVO	Commandanten Voorzieningen
C-RAM	Counter Rocketers, Artillery & Mortars
CSS	Combat Support Ship
CV-90	Infanterie Gevechtsvoertuig
CZSK	Commando ZeeStrijdKrachten
DBBS	Defensie Bewaking- en Beveiligingssysteem
DLP	Defensie Lifecycle Plan
DMF	DefensieMaterieelbegrotingsFonds
DMI	Directie Materiele Instandhouding
DMP	Defensie Materieel Proces
DmunB	Defensie Munitiebedrijf
DOKS	Defensie Operationeel Kledingsysteem
DOSCO	Defensie OndersteuningsCommando
DPO	Defensieprojectenoverzicht
DVOW	Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen
EDA	European Defence Agency
EDF	Europees Defensie Fonds
ELOT	End Life of Type
EOV	Elektronische Oorlogsvoering
EU	Europese Unie
EZK	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
F-16	Jachtvliegtuig
F-35	Vijfde generatie jachtvliegtuig
FIN	Ministerie van Financiën
FMS	Foreign Military Sales
FOXTROT	Draadloze IT infrastructuur en command- en controlsystemen
FTP	Fast Track Procurement
GPW	Groot Pantserwielvoertuig
GrIT	Grensverleggende Informatie Technologie
HR	Human Resources
IBO	Interdepartementaal Beleidsonderzoek
IGO	Informatie Gestuurd Optreden
IGV	Infanterie Gevechtsvoertuig
IP	Instandhoudingsprogramma
IT	Informatietechnologie (incl communicatie)
JenV	Ministerie van Justitie en Veiligheid
JIVC	Joint Informatievoorzieningscommando
JSS	Joint Support Ship
KMar	Koninklijke Marechaussee
KORV	Kader Overname Rijksvastgoed

Afkorting	Omschrijving
KPU	Kleding en Persoonlijke Uitrusting
LCF	Luchtverdedigings- en Commandofregatten
LPD	Landing Platform Dock
MALE UAV	Medium Altitude Long Endurance Unmanned Aerial Vehicle
MARIN	Maritime Research Institute Netherlands
MILSATCOM	Militaire Satelliet Communicatie
MJOP	Meerjarig Onderhoudsplan
MKB	Midden- en KleinBedrijf
MLU	Midlife Update
MMR	Multi Mlssie Radar
MQ-9	Male UAV
MRAD	Medium Range Air Defence
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NAVO	Noord Atlantische VerdragsOrganisatie
NH-90	Helikopter
NLR	Koninklijk Nederlands Lucht- en Ruimtevaartcentrum
NPO	Niet-planbaar onderhoud
OMS	Onderhoudsmanagementsysteem
OPV	Oceangoing Patrol Vessel
PO	Planbaar onderhoud
RVB	Rijksvastgoedbedrijf
SHORAD).	Short Range Air Defence
SKIA	Strategische Kennis en Innovatie Agenda
SVP	Strategisch Vastgoedplan
TNO	Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek
UAV	Unmanned Aerial Vehicle
US	United States
VOSS	Verbeterd Operationeel Systeem Soldaat